MALMÖHUS

Från 1400-talets kastell till 1900-talets museum

MALMÖHUS

FRÅN 1400-TALETS KASTELL
TILL 1900-TALETS MUSEUM

av

SVEN ROSBORN

EN ÅRSBOK UTGIVEN AV
MALMÖ MUSEUM
ÅRGÅNG 7, 1977.

Förord

Det händer ofta att lärare och andra besökare vid Malmö Museum efterlyser en utförlig väglednings- och informationsskrift om Malmöhus och dess historia. Med boken *"Malmöhus. Från 1400-talets kastell till 1900-talets museum"* har vi försökt tillgodose detta önskemål.

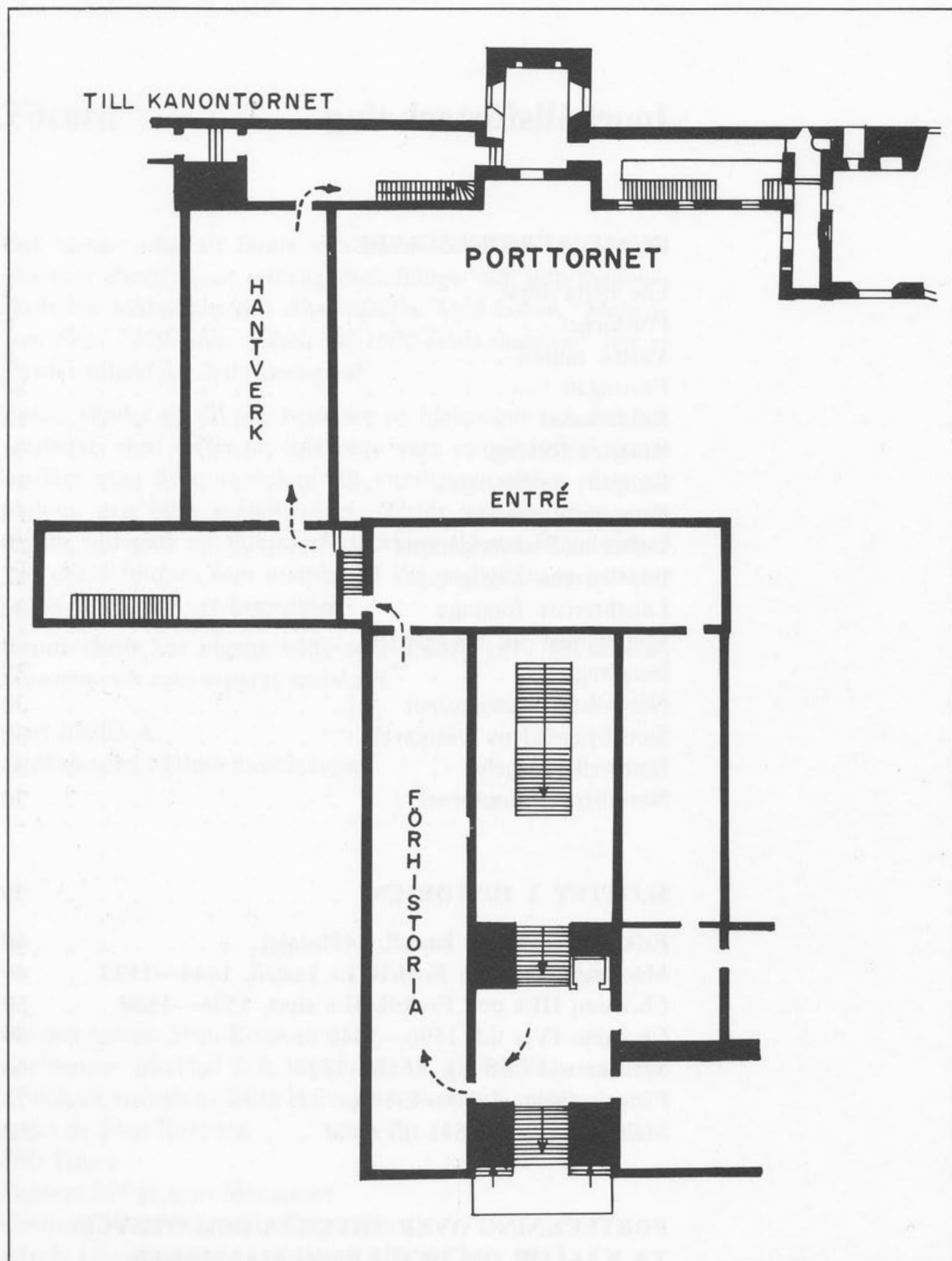
Boken vänder sig till alla besökare på Malmöhus och den har utarbetats med syftet att inte bara vara en guide vid slottsbesöket utan även stimulera till ytterligare studier, dels på platsen, dels efter museibesöket. Därför har det efter varje avsnitt tillfogats en litteraturförteckning. Dessa hänvisningar kan också fungera som hjälpmedel vid grupparbeten i exempelvis skolor och studiegrupper.

Denna skrift har utgetts både som årsbok 1977 för Malmö Museum och som separat småskrift.

Kurt Karlsson
Ordförande i Malmö museinämnd

Idé och layout: Sven Rosborn
Teckningar: på sidan 7, 9, 13, 15, 17, 19, 21, 22, 23, 27 och 29 utförda av Elisa Halvegård, övriga då inget anges av Sven Rosborn.
Stil: Times
Papper: 135 gr matt Macoprint
Omslag: 270 gr Stora Art Konsttryck
Tryck: Litos Reprotryck i Malmö AB, 1977

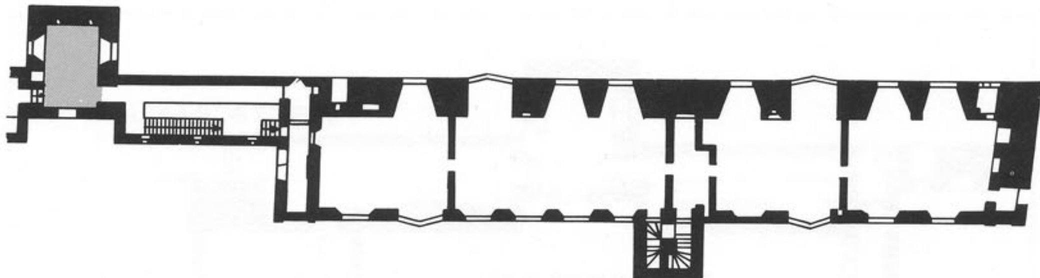
Innehållsförteckning

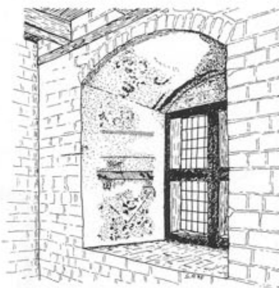
Rundvandringsguide

LÄS DETTA FÖRST

Denna lilla skrift är er guide genom historien, åtminstone den del av historien som kom att utspelas på och kring Malmöhus. Förhoppningsvis ska ni med denna, som vi hoppas, lättbegripliga och stimulerande guide, få god behållning av ert besök på det gamla kungaslottet.
Bokens första del är en vägledning genom de flesta av slottets prång och salar. På varje uppslag finnes till er hjälp en mindre orienteringsplan. Bokens andra del, "Slottet i historien", kan ni läsa i lugn och ro efter slottsbesöket. Här beskrives mera ingående det historiska perspektivet. Vill ni veta mera, finnes i detta avsnitt dessutom en omfattande litteraturhänvisning.
Rundvandringen börjar i rummet över den stora slottsporten. Porttornet passerade ni på vägen in till museientrén. För att nå fram till startpunkten är det bara att följa kartan och kartpilarna på föregående sida.

PORTTORNET

Den östra fönstersmygen med fragment efter väggmålningar.

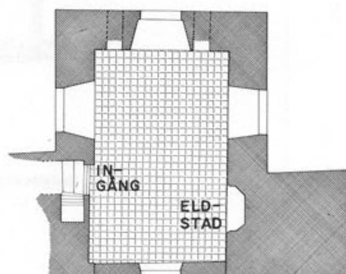
Tornrummet ligger över den stora slottsporten. Den gamla trappan från tornloftet mynnar i en öppning strax till vänster om den nuvarande ingången. Inne i muren finnes också den ursprungliga, numera igenmurade, ingången. Via denna stod rummet i förbindelse med en lång skyttegång, vilken slutat vid det runda kanontornet. Skyttegången förstördes vid en brand år 1870.

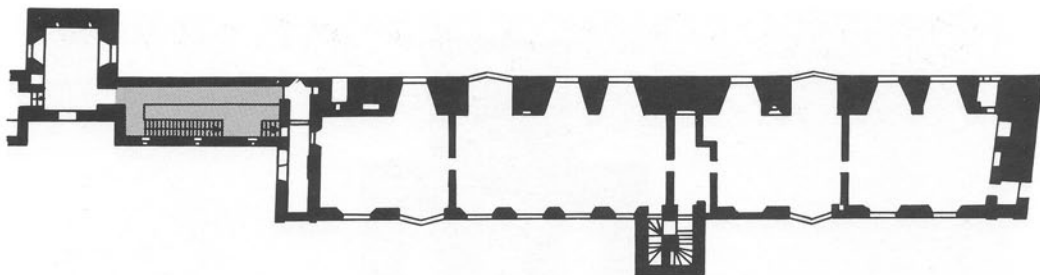
Tornrummet saknade från början vägg mot borggården. Tornet skulle uteslutande tjänstgöra som ett försvarstorn av samma typ som fortfarande finnes till beskådande i Visby stadsmur. Under uppförandet ändrades emellertid planerna. Ritningen visar hur tornrummet såg ut på 1500-talet. Senare högg man sig igenom den öppna spisen och fick på så sätt en förbindelse med själva slottsbyggnaden i öster. Fortfarande syns rester efter rökgången över dörröppningen.

Rummet var från början uppehållsplats för portvakten. I den norra muren ut mot vallgraven finnes alltjämt två mindre gluggar bevarade. Genom dessa löpte en gång de kedjor som höll uppe vindbryggan.

Det stora vinschhjulet togs bort redan under 1600-talet. I fönstersmygen mot öster finnes nämligen rester efter kalkmålningar från detta århundrade. Målningarna tyder på att vaktlokalen övergått till att bli bostad. Vem som här njöt utsikten över Öresund är dock ej känt.

Rekonstruktion visande det ursprungliga tornrummets planlösning.

VÄSTRA MUREN

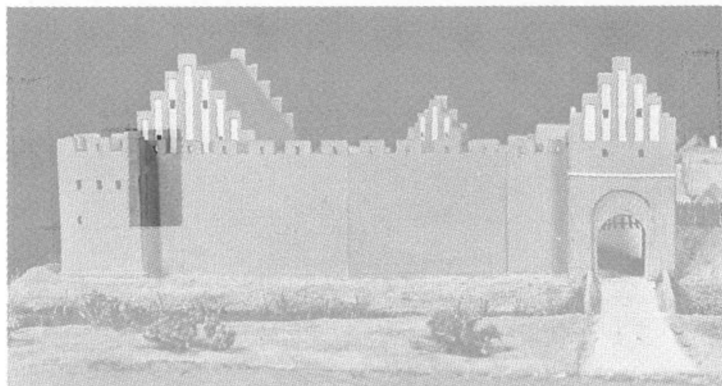
Inbyggt i 1500-talets slott finnes rester efter ett äldre försvarsverk, en närmare 10 meter hög och 2 meter bred mur av tegel. Uppåt har denna försvarsmur avslutats med ett krenelerat krön. Muren gick en gång från ett torn vid stranden till stadsporten Västerport. Stadsporten var uppförd på platsen för den nuvarande museientrén. De delar av den medeltida muren som man ännu kan se här inne i slottet är markerade på rekonstruktionsmodellen nedan.

Under den moderna gångbron av trä syns en omfattande skada i det medeltida murverket. Här ligger murbruk och stenar fullt synligt. Skadan uppkom då man redan på 1500-talet rev strandtornet, vilket sköt ut något framför försvarsmuren, jfr med rekonstruktionsmodellen.

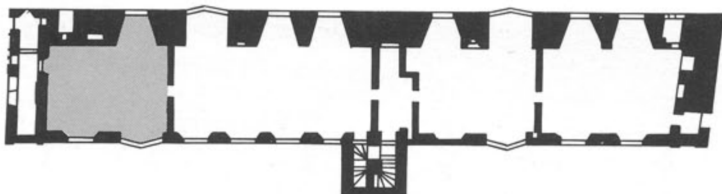
Via den smala gångbron når vi slottets stora huvudbyggnad.

Påbyggd del av medeltida murkrenelering med bevarad rekylbjälke av trä, avsedd för eldhandvapen.

Modell föreställande Malmös västra stadsmur på 1400-talet. Till vänster strandtornet och till höger Västerport. Det inramade området motsvarar muren på teckningen här bredvid.

FRUSTUGAN

Genom en oansenlig dörröppning når man numera fram till en av de stora salarna. Det var här uppe i slottsbyggnadens övervåning, som de tillfälligt gästande kungligheterna höll hov. I övervåningens östra del låg de privata rummen, medan sammankomstsalarna låg här i väster.

Rummet ni befinner er i kallades för "Frustugan" och det ligger bredvid den stora paradsalen. Väggen som skiljer de båda salarna åt är rekonstruerad, men står på den ursprungliga murens plats. När ni läser detta kanske denna rekonstruerade vägg ej längre finnes kvar. Under 1500-talet kunde man nå "Frustugan" dels från paradsalen, dels genom den dörröppning ni just passerat. Genom den sistnämnde nådde man förr i tiden via en murtrappa länsherrens bostad i bottenvåningen.

"Frustugan" fungerade som de kungligas halvofficiella uppehållsrum. Tänkbart är att det var hit man drog sig då man i lugn och ro ville dryfta viktiga angelägenheter, eller varför inte, då man vänslades med de närvarande hovdamerna. Inom nära räckhåll finnes här också en alldeles speciellt avskild plats. Toaletten finnes idag delvis kvar bakom dörren bredvid väggmontern.

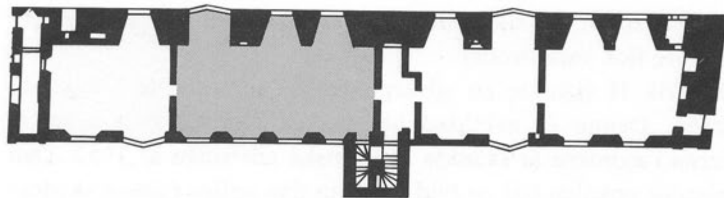
I väggmontern, låt oss förmoda att den en gång var försedd med trädörrar och att den fungerade som exempelvis garderob, förvaras i dag några verkliga dyrgripar. Dessa tillhör det medeltida Knutsgillet i Malmö, ett gille som fortfarande existerar. Gillet var från början en skyddsorganisation, motsvarande våra försäkringsinrättningar. Bröderna var skyldiga att hjälpa och bistå varandra var de än befann sig. Knutsgillet räknades under medeltiden som en mycket förnäm organisation. Så stadgades t.ex. år 1256 att ingen "simpel" bagare fick vara broder.

Fredrik II skänkte en silverpokal vid sitt inträde i gillet år 1556. Denna är avbildad här nedan. De två övriga pokalerna i montern är skänkta av skånska adelsmän år 1652. Den mindre pokalen bär en bild av Knut den helige (gillets skyddshelgon).

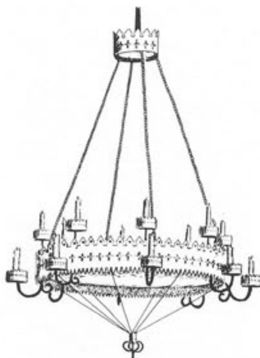

RIDDARSALEN

Den långa salen intill "Frustugan" är en av de största i slottet och bär numera det romantiska namnet "Riddarsalen". Här residerade en gång de kungliga med pompa och ståt, här togs utländska sändebud emot och säkerligen har här utspelats många glada och uppsluppna fester. De stora fönsteröppningarna släpper idag, liksom förr, in rikligt med ljus. Observera också att det i detta stora rum bara finns en eldstad.

När Malmöhus byggdes var det tänkt som en stödjepunkt i det danska rikets försvar. Själva slottsbyggnaden uppfördes till stor del efter ett medeltida byggnadsskick med höga, svårforcerade murar. Byggnaden har t.ex. först här uppe i övervåningen fönsteröppningar ut mot vallgraven i norr. Jämför den flera meter tjocka muren mot vallgraven med den betydligt tunnare borggårdsmuren. Detta vittnar än idag om slottets styrka i forna ofärdstider.

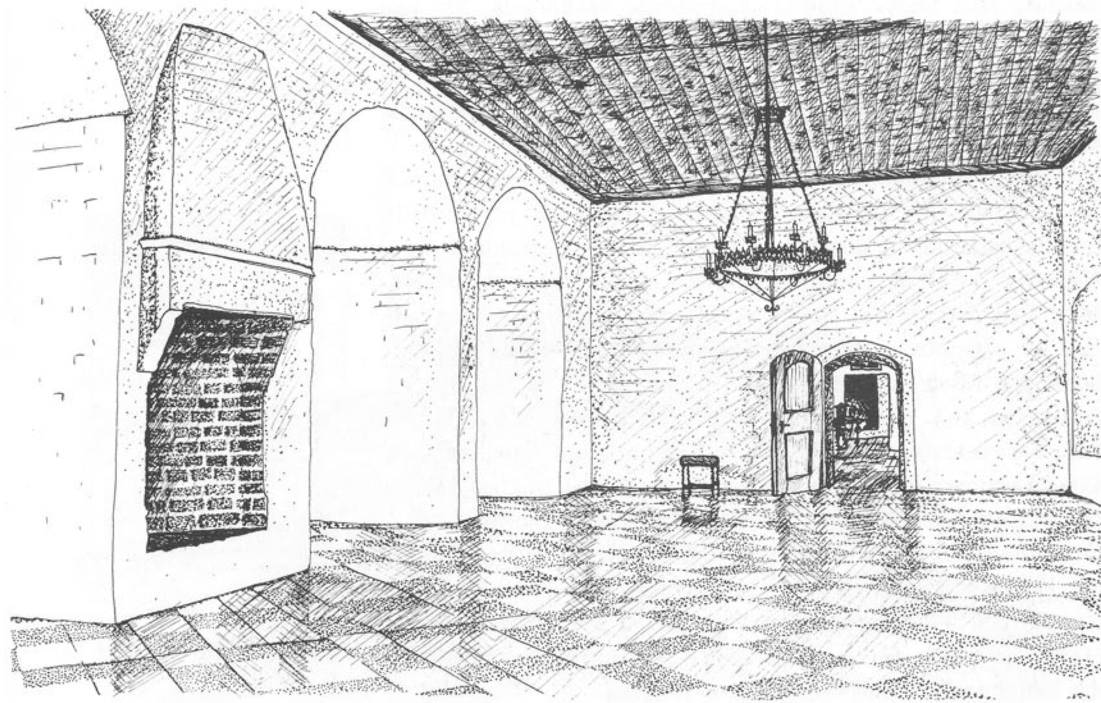

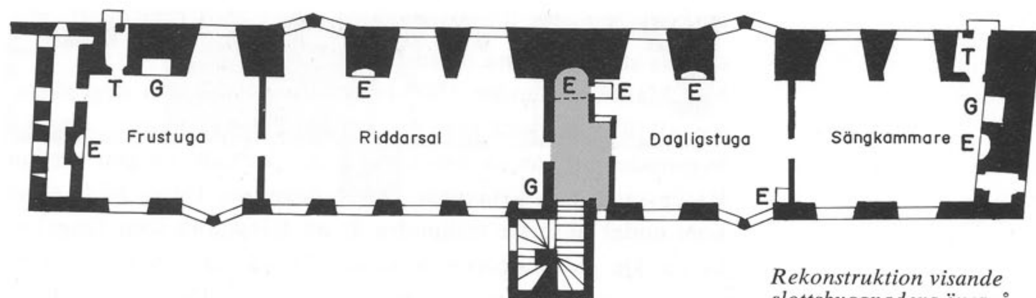
En av lampkronorna från den forna fängelsekyrkan.

Mot vallgraven i norr finnes ett av "Riddarsalens" utskjutande burspråk, s.k. karnap.

När Malmöhus under 1800-talet förnedrades och degraderades till fängelse, gick man mycket hårdhänt fram mot samtliga byggnader på slottsholmen. Så t.ex. skattade väggen mellan Riddarsalen och Frustugan åt förgängelsen. Dessa båda salar kom under närmare etthundra år att tjänstgöra som fängelsekyrka. De grövsta förbrytarna satt i enskilda bås, varifrån de kunde se prästen, men ej sina medfångar. Denna säkerligen mycket dystra inredning är nu helt borttagen. Två stora lampkronor är det enda minnet från fängelsetiden. Kronorna lär en gång ha förfärdigats av fångar. En noggrann iakttagare ser bl.a. de kors som utstansats i den tunna, målade lampplåten.

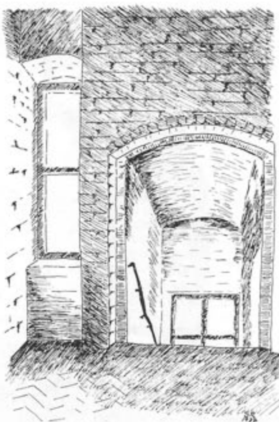
Rekonstruktion visande slottsbyggnadens övervåning under 1500-talet.
E = eldstad T = toalett
G = väggfast garderob.

KUNGENS FÖRSTUGA

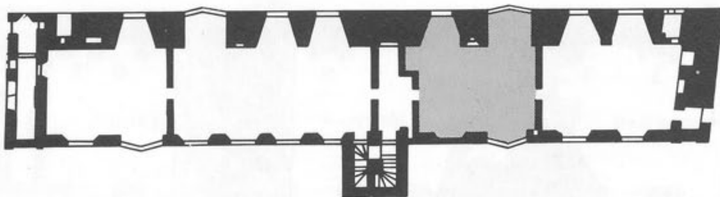
Hur övervåningen med de kungliga salarna såg ut på 1500-talet visas på planen här ovan. Mitt i slottsbyggnaden fanns då som nu en tvärgående förstuga. Vänster om detta entré-rum låg den officiella delen av slottet, d.v.s. den del som ni just passerat. Till höger om förstugan hade de kungliga sin privata bostad. Denna bestod av endast två rum. Den byggmästare som under 1530-talet uppförde Malmöhus, har använt sig av en enkel och vid denna tidpunkt mycket vanlig planlösning, den s.k. parstugeprincipen. På ömse sidor om en förstuga lades rummen på rad efter varandra. Planlösningar med korridorer var vid denna tid ännu ej påtänkta.

Inbyggd i förstugans norra vägg fanns en gång en enormt stor eldstad. Den mäktiga rökkåpan, som vilade på de båda mellanväggarna, är numera helt försvunnen. Eldstadens storlek tyder på att den inte bara varit avsedd att sprida värme. Man kan mycket väl tänka sig att den kungliga maten här fick en välbehövlig uppvärmning innan den serverades. Tilllagningen försiggick i en speciell köksbyggnad på borggården och maten fick således transporteras lång väg. En sak är säker. De soldater som i denna kombinerade förstuga och skänkkammare ständigt vakade över regentens liv, har i varje fall knappast behövt frysa under nätternas kalla timmar.

Den enda direkta förbindelsen mellan de kungliga salarna och borggården gick en gång via förstugan och det utskjutande trapptornet. Torntrappan fortsätter också upp på slottsloftet. Här uppe bodde den stora hovpersonal som fordrades för att det kungliga hushållet skulle kunna fungera.

Förstugan mot söder med dörröppningen ut till trapptornet.

KUNGENS DAGLIGSTUGA

Det först rummet man kommer in i efter att ha passerat förstugan, är ”Kungens dagligstuga”. Trots att rummet är betydligt mindre än ”Riddarsalen”, har det här funnit två, kanske tre, eldstäder. Av den ena återstår idag endast rökgången i muren mot borggården. Danska rikets kungafamilj skulle sannerligen inte frysa när höst- och vinterstormarna svepte in från Öresund.

Porträtten i rummet är kanske värda en närmare granskning.

Magnus Stenbock 1665—1717. Målning av J. D. Schwartz.

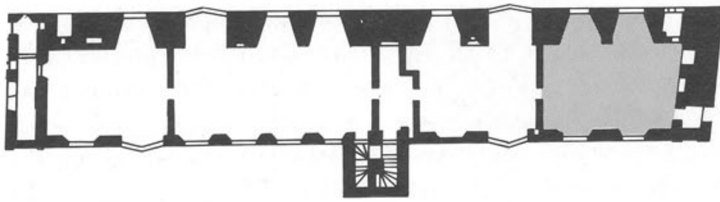

Erik Dahlbergh 1625—1703. Målning av D. K. Ehrenstrahl.

Här hänger avbildningar av svenska kungligheter från 1600-talet fram till det tidiga 1800-talet. Det största utrymmet är reserverat för de tre ”Karlarna” med ordningsnumren X, XI och XII.

Väggarna prydes också med porträtt av för sin samtid mycket mäktiga fältherrar. Här återfinnes t.ex. ”Skånes räddare” när nöden var som störst, den sedermera så olycklige Magnus Stenbock, mannen som vid Helsingborg år 1710 fick den danska invasionsarmén att vända åter till Helsingör. Magnus fader, den mäktige riksamiralen greve Gustaf Otto Stenbock, har också sin givna plats på denna vägg. Mellan åren 1658—1664 var han generalguvernör över de nya svenska provinserna Skåne, Halland och Blekinge. Bland porträtten finner man också Erik Dahlbergh, berömd bl.a. som rekognisatör vid tåget över Stora Bält år 1658. Som kommendant på Malmöhus mellan åren 1669—1674 har han säkert många gånger vandrat i slottets salar.

KUNGENS KAMMARE

Det innersta rummet var en gång de kungligas sovrum. Följaktligen bär det numera namnet "Kungens kammare". Endast en eldstad finnes här inne, varför man kan antaga att det vid kyliga nätter fordrats en mängd varma sängkläder för att hålla kroppsvärmen. Den stora och djupa nischen vid sidan om eldstaden var från början tänkt som klädskåp med trädörrar in mot rummet. Att det endast fanns ett väggfast skåp i detta rum kan bero på att man just under tiden för slottsbygget mer allmänt började använda fristående skåp. Dörren i rummets bortre nordöstra hörn döljer resterna efter den kungliga torrklosetten. Liksom i "Frustugan", hängde denna ut över vallgraven. Sovrummet var en gång dekorerat med vackra väggmålningar, men av dessa finnes numera endast sorgligt små rester bevarade på några tegelstenar.

I rummet hänger porträtt av bl.a. två danska 1500-tals regenter, vilka båda troligen hållit hov på slottet. Det ena är ett litet "konterfej" av Christian III. Tavlan återger kungen på hans dödsbädd år 1559. Det var på Christians befallning som Malmöhus uppfördes under slutet av 1530-talet.

På det andra, betydligt större porträttet, blickar Fredrik II i helfigur ned på besökarna i det rum han som kronprins sovit så många nätter i. En mindre tavla visar majestätet tillsammans med sin drottning. Fredrik vistades på Malmöhus under sex år. Beryktade har hans våldsamma fester blivit. De uppsluppna tillställningarna berodde kanske på det vid denna tid introducerade brännvinet.

För att komma till skyttegången, vilken beskrives på nästa uppslag, går ni nu tillbaka till kungens förstuga, varpå ni via trapptornet tar er upp till loftsvåningen.

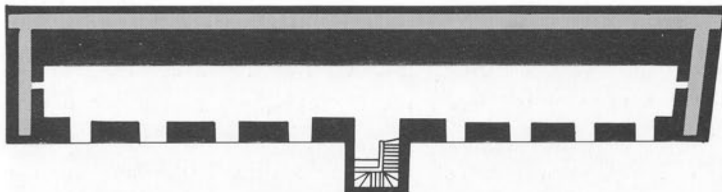

Fredrik II 1534—1588. Målning av R. Petersen 1641 (kopia).

Christian III 1503—1559. 1600-talskopia av okänd konstnär.

LOFTET MED SKYTTEGÅNGEN

Den ursprungliga loftsvåningen var i början av 1900-talet i det närmaste helt förstörd. När Malmöhus restaurerades tillkom därför en helt ny inredning häruppe. Med fantasins hjälp kan ni kanske ändå göra er en bild av hur det kunnat se ut, när 1500-talets hovfunktionärer var inkvarterade här. Vid restaureringen fann man t.ex. ett flertal eldstäder i den norra långmuren. Har kanske loftet från början varit indelat i flera mindre rum!

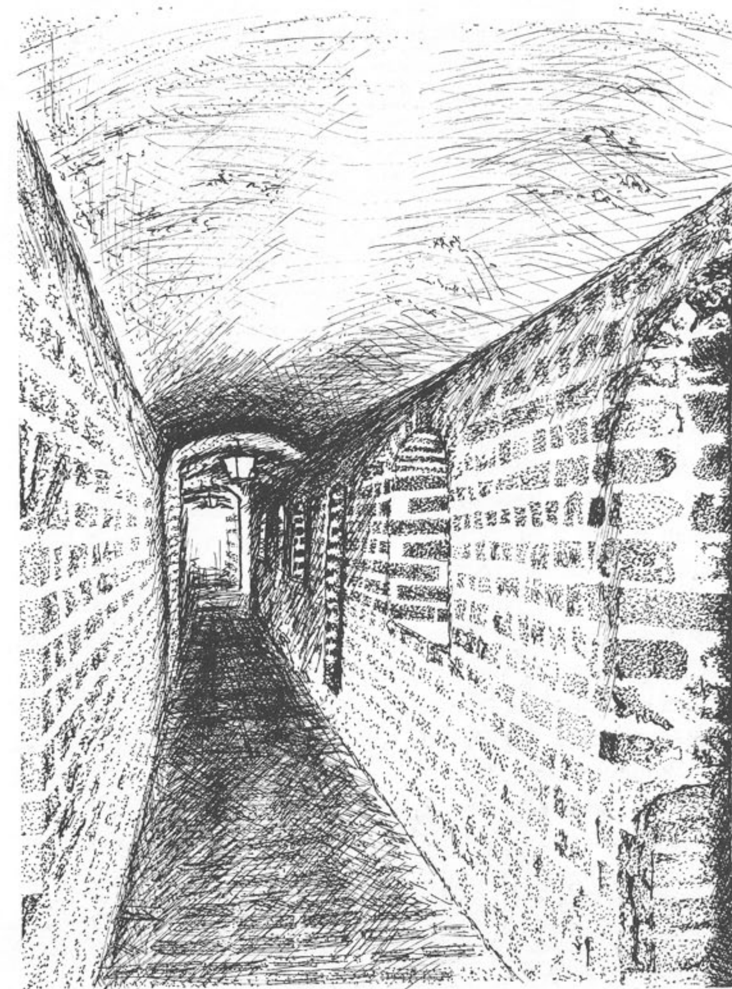
Dörrarna vid rummet båda kortsidor leder in till en märklig slottsmiljö. Utmed hela byggnadens norra fasad går nämligen en gammal skyttegång. Gångens inre mur är nyuppförd, medan den yttre med alla skottgluggarna till stora delar är autentisk. Från början hade byggmästaren planer på att omge hela den inre borggården med en hög och bred mur, försedd med

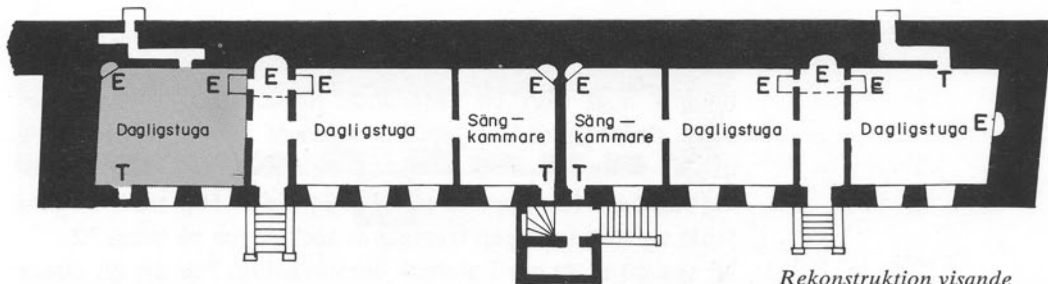

Återuppförandet av skyttegången under restaureringen i slutet av 1920-talet. Foto ATA.

skyttegångar i flera våningar. Det är medeltidens höjdförsvar som man här hade i tankarna. Det gällde för försvararna att komma högt över en anfallande fiende. Efter det att den stora slottsbyggnaden uppförts ändrade man emellertid planerna. Borggården blev aldrig kringbyggd. Därför slutar skyttegången här uppe så plötsligt åt söder. Hur man en gång tänkt sig fortsättningen framgår av teckningen på sidan 52.

Ni ska nu ta er ner i slottets bottenvåning. För att nå denna går ni tillbaka, passerar "Riddarsalen", "Frustugan" och kommer via trätrappan ner till bottenvåningens västra rum.

*Rekonstruktion visande slottsbyggnadens bottenvåning under 1500-talet.
E = eldstad T = toalett*

LÄNSHERRENS DAGLIGSTUGA

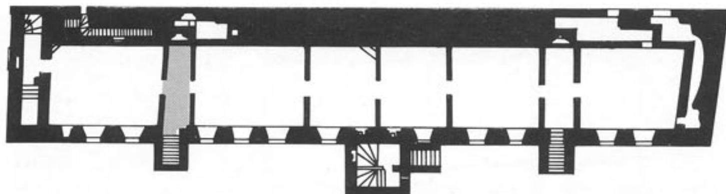
Som framgår av planen ovan, bestod slottets bottenvåning ursprungligen av två lägenheter. Dessa var nästan identiskt lika, men spegelvända i förhållande till varandra. Liksom i kungsvåningen har byggmästaren även i bottenvåningen använt sig av parstugeprincipen. Det centrala rummet är förstugan. Kring denna samlar sig övriga utrymmen.

Stora tegelmurade trappor ledde från borggården upp till respektive lägenhet. Någon invändig förbindelse med den kungliga övervåningen via trapptornet fanns alltså inte. Slottsbyggnadens tre lägenheter var klart åtskiljda från varandra. I övervåningen residerade kungen när han kom på tillfälliga besök. Men vem bodde i de två bottenvåningslägenheterna? Vad det gäller den östra lägenheten får vi nog tyvärr lämna frågan öppen. Däremot kan man med stor sannolikhet påstå att det rum ni nu befinner er i en gång ingått i länsherrens bostad. Att han bodde i denna västra lägenhet visar bl.a. dörröppningen i det här rummets norra mur. Bakom dörren döljer sig nämligen en trång murtrappa. Det var genom denna trappa som länsherren stod i kontakt med kungsvåningen och med soldaterna i källaren. Länsherren var nämligen också slottskommendant.

Rummet var från början länsherrens officiella dagligstuga. På andra sidan förstugan fanns den privata dagligstugan samt längst in sängkammaren. Den dörröppning ni passerade för att komma in i dagligstugan är upptagen under senare tid. Likaså har numera en dörröppning insatts i skiljemuren mellan de båda bottenvåningslägenheterna.

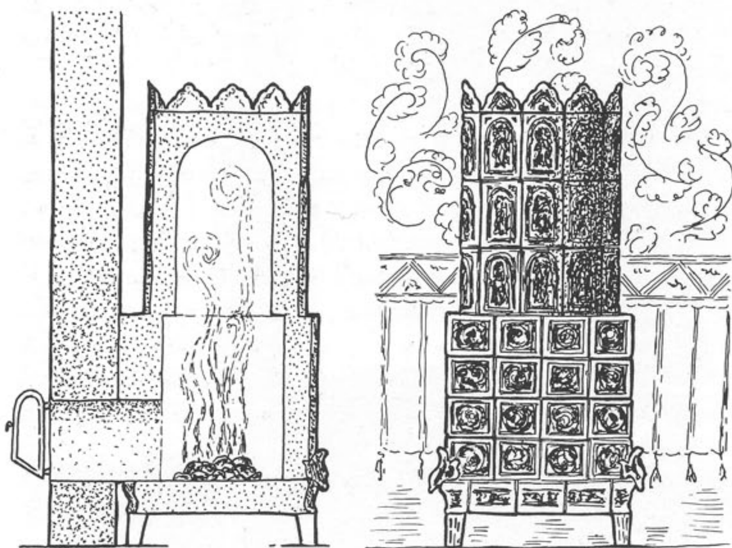

Den inbyggda toaletten i borggårdsmuren. Avträdet stod i förbindelse med slottsgraven via ett underjordiskt avlopp.

LÄNSHERRENS FÖRSTUGA

Förstugan i länsherrens bostad har liksom förstugan i övervåningen varit försedd med en eldstad vid den norra väggen. Från detta rum har man också genom en s.k. sättugn eller biläggareugn värmt upp den privata dagligstugan. I Malmö verkar sättugnarna ha blivit moderna just i början av 1500-talet. Hur var då en sådan ugn konstruerad?
På teckningen visas sättugnspricipen. Ugnen är helt sluten in mot det rum den skulle värma upp. Eldningen skedde från angränsande rum, alltså i detta fall från förstugan. På detta sätt vann man många fördelar. Inga tjänare behövde störa för att hålla elden vid liv och inte heller spred sig någon sot i rummet. Frånvaron av sot var av stor betydelse. Så var det nu möjligt att t.ex. hålla vägg- och takmålningar rena och fräscha.
Ugnarna var uppbyggda av rikt dekorerade, ofta blyglaserade kakelplattor. Dekoren var mestadels hämtad ur den religiösa bildvärlden, men också porträtt av tyska furstar och furstinnor var populära. Här visas några smakprover på kakel, vilka tillvaratagits vid muséets utgrävningar i staden.

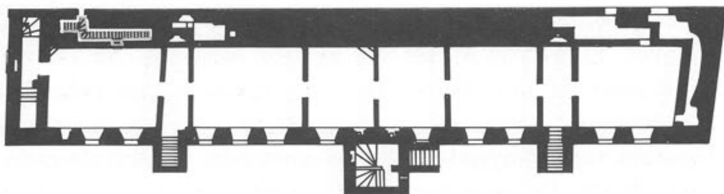
Principskiss över sättugnskonstruktionen.

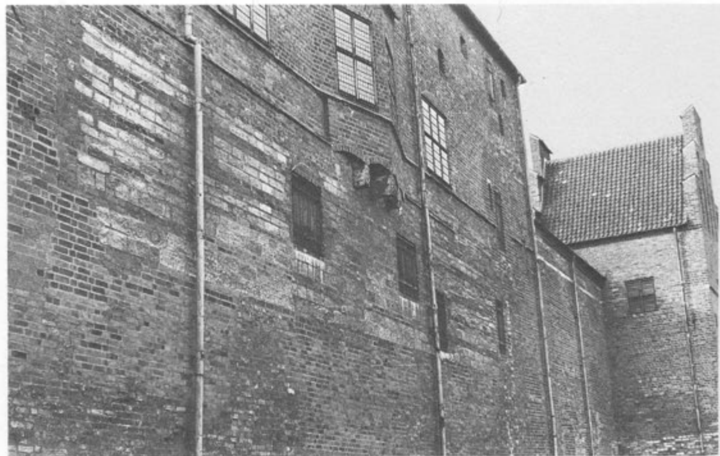

Kakelplattor från 1500—1600-talen. Dessa plattor ingår numera i muséets samlingar.

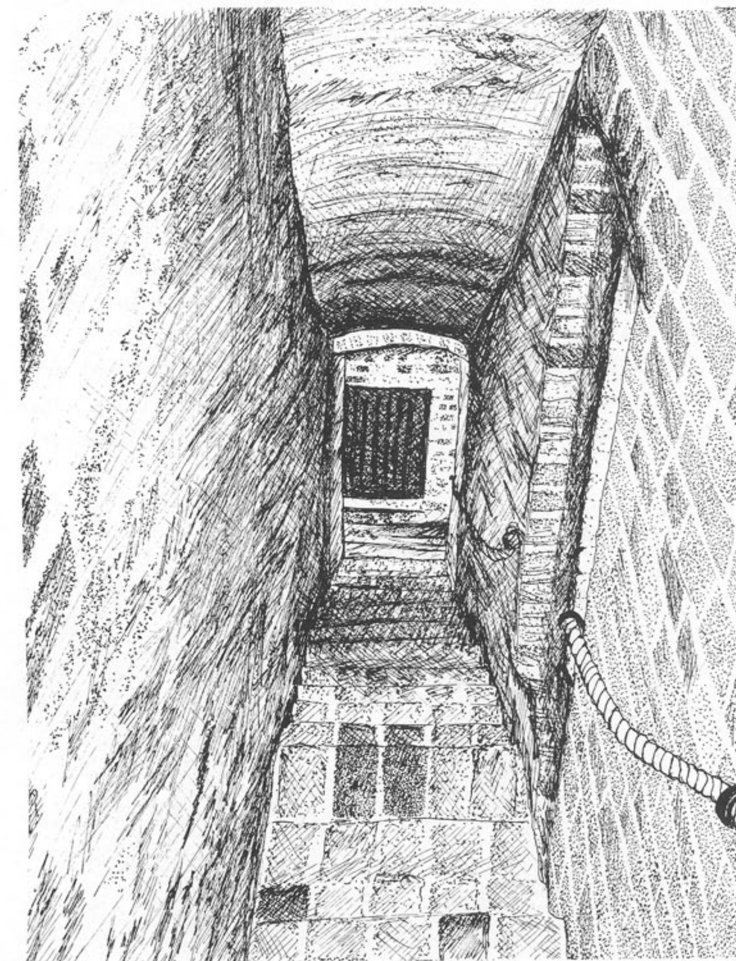
MURTRAPPAN TILL BORGSTUGAN

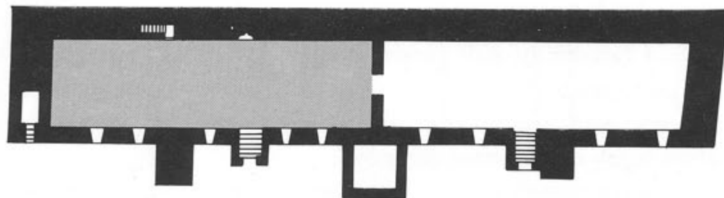
Låt oss återvända till länsherrens dagligstuga och gå in genom dörröppningen i den norra muren. Är dörren stängd hänvisas till vaktpersonalen som gärna öppnar för er.
Bakom dörren döljer sig en lång och mycket trång murtrappa. Några trappsteg högre upp finnes en avsats med en låg dörröppning i muren. Öppningen har en gång utgjort en del av en uthängande toalett. Denna bekvämlighetsinrättning, avsedd för i första hand slottets soldater, tillkom på 1500-talet.
Här inne i den trånga murtrappan befinner vi oss mitt ibland murresterna efter Erik av Pommerns s.k. "Møntergaard" från år 1434. "Møntergaarden" var borgen som föregick det nuvarande slottet. När man byggde Malmöhus på 1530-talet, lät man den norra muren av "Møntergaarden" stå kvar.

Den norra slottsmuren med en kritstensvägg tillhörande Erik av Pommerns "Møntergaard".

"Møntergaardens" övervåning var dekorerad med kritstensskift. I fasaden ut mot sundet fanns två fönsteröppningar och en utkragande toalett. Om ni står framför slottet och blickar upp mot den mäktiga slottsfasaden, syns än idag denna äldre tegel- och kritstensbyggnad.
Den norra muren gjordes på 1500-talet tjockare, varvid man erhöll plats för den nuvarande murtrappan. Trappgångens yttre mur är alltså en del av "Møntergaarden" från år 1434, medan själva trappan, den inre muren och takvalvet tillkommit först hundra år senare.
Vi fortsätter nu nedför trappan.

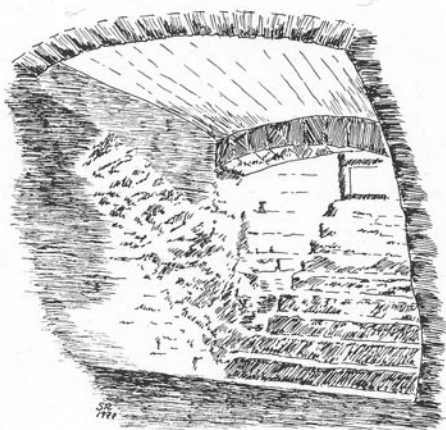

BORGSTUGAN

Källarvåningen, som ni nu befinner er i, är uppdelad i två stora salar. Det rum, i vilket murtrappan mynnar, är slottets gamla "borgstuga". Enligt slottsräkenskaperna ska här en gång ha stått ett bord med den ansenliga längden av 12 alnar, d.v.s. mer än sju meter långt. "Borgstugan" användes som uppehållsrum för slottets många soldater. I den angränsande salen hade en del av soldaterna sina förläggningar. För uppvärmningen fanns i källaren endast en eldstad. Det saknades visserligen fönsteröppningar ut mot det blåsiga Öresund, men trots detta har kylan och fukten säkert ständigt varit soldaternas svåraste fiender, även inomhus.

Större delen av källarvåningen tillkom i samband med uppförandet av Christian III:s stora slott. Här finnes dock några rester bevarade av Erik av Pommerns 1400-talskastell.

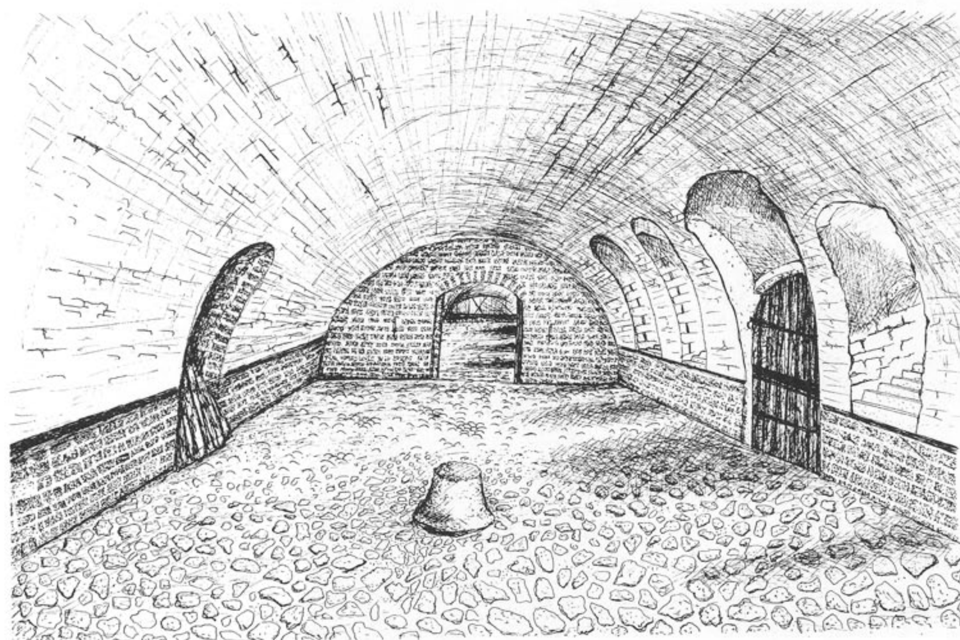

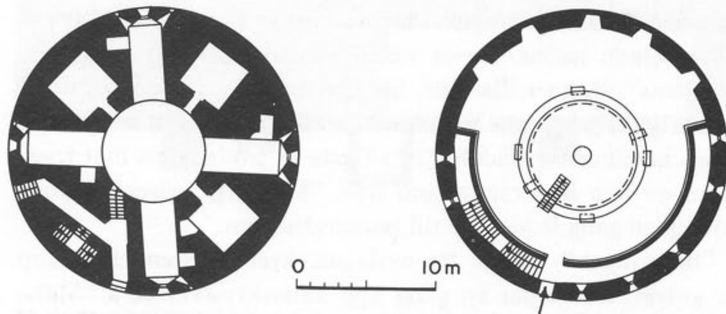
En av källarvåningens många fönsteröppningar upp mot borggården.

"Borgstugans" västra gavel är t.ex. nederst uppförd av stora, obearbetade stenar. Dessa stenar bildade en gång "Møntergaardens" västra källarmur. Som framgår av planen på sidan 43 döljer sig bakom muren ett litet trångt utrymme, sedan länge benämnt "Hundehullet". Detta är troligen ett litet fragment av den murtrappa som från "Møntergaardens" källarvåning en gång ledde upp till bottenvåningen.

I "borgstugan" sticker tre avslagna, kraftiga stenpelare upp ur golvet. Dessa bar en gång upp källarkryssvalven i "Møntergaarden". Kryssvalven revs år 1534 och strax därefter slogs det nuvarande s.k. tunnvalvet. Att man sparade stenpelarna berodde kanske på att man ville ha ett ordentligt underlag för det långa bordet. För de våldsamma soldatfesterna behövdes nog en säker förankring i verkligheten.

Ni ska nu bege er till det nordvästra kanontornet. För att nå detta torn går ni tillbaka uppför murtrappan, passerar länsherrens dagligstuga, den höga trätrappan och porttornsrummet. Via den smala trätrappan kommer ni ned till en dörröppning, över vilken det står "Till nordvästra kanontornet", se kartan sidan 4.

Plan över tornets nedre och övre våning efter restaureringen. Övre våningen bestod ursprungligen, med undantag från gevärsgalleriet, av en kompakt murkärna. Denna gröptes ur i samband med inrättandet av bostäder i tornet år 1866.

NORDVÄSTRA KANONTORNET

Under 1800-talet blev Malmöhus fängelse. Det var under denna epok som det nordvästra kanontornets ursprungliga inredning ganska så grundligt förstördes. Lokalerna utnyttjades till matsal, sedermera till sjukhus och tornet blev slutligen bostad för fängelsets underofficer. År 1956 restaurerades och återställdes kanontornet i sitt, med undantag från taket, ursprungliga utseende.

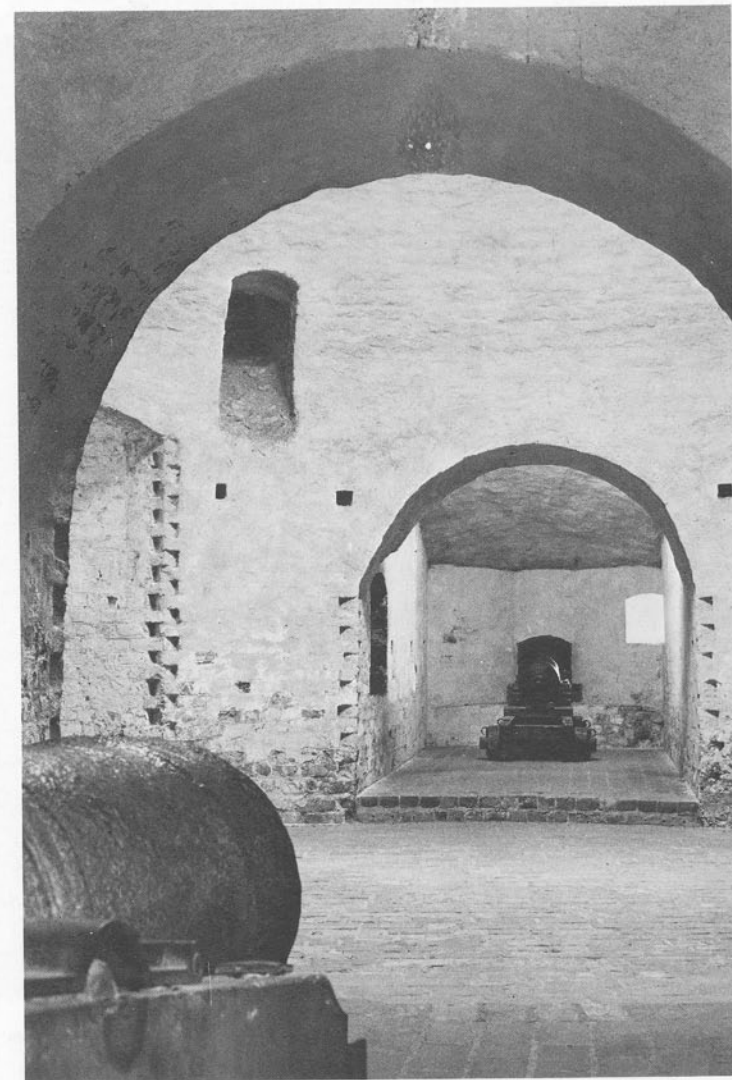
Först träder ni in i ett gevärsgalleri i tornets översta våning. En mängd mindre skottgluggar släpper in dagsljuset genom den tjocka tegelmuren. Genom dessa gluggar kunde man med gevärseld avsevärt dämpa kamplusten hos en anstormande fiende. Gluggarna var före restaureringen svårt skadade och flera är nu hårt restaurerade.

Den branta trappan leder ned till tornets bottenvåning. Här nere fanns en gång de stora och tunga 1500-talskanonerna. Dessa lågt placerade kanoner kunde endast användas för att slå en fiende som försökte ta sig över själva slottsgraven. På tornets tak lät man därför under 1600-talet inrätta ytterligare en kanonplatå. Genom det friare skottfältet kunde man slå fienden redan på långt håll.

Bottenvåningen består av ett stort rum omgivet av flera mindre utrymmen, de s.k. kasematterna och krutkällarna. Rummet täckes av ett kupolvalv av tegel. Efter det att tornet färdigställts på 1540-talet, hissades de otympliga kanonerna ned genom ett hål i valvet, varefter detta hål murades igen. För att kanonbetjäningen inte skulle omkomma av rökförgiftning när kanonerna var i aktion, fanns också speciella

vädringsventiler. Dessa är fortfarande synliga i kasematternas tak.

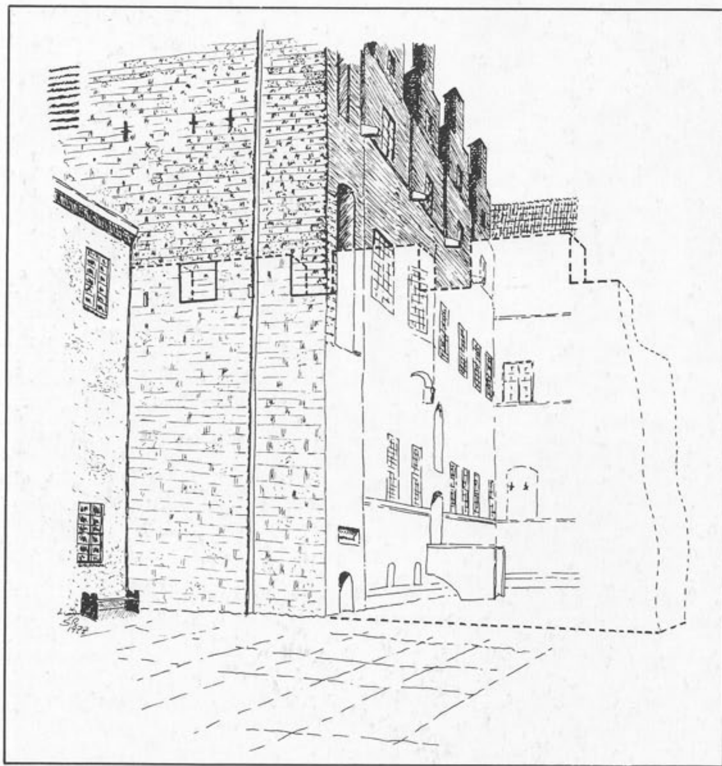
Här slutar rundvandringen i Malmöhus inre. När ni kommer ut på borggården efter ert museibesök, bör ni emellertid studera några intressanta yttermurar. Dessa beskrives på de följande sidorna.

SLOTTSBYGGNADENS VÄSTGAVEL

Som ni såg vid rundvandringen, finnes inne i slottet rester efter en äldre försvarsmur. Denna mur gick från strandtornet i norr till det medeltida Västerport i söder. Rester efter försvarsmuren är synliga även i slottets yttermurar. Om ni står framför slottets västgavel och blickar ett tiotal meter upp på muren, ser ni en igenmurad, fyrkantig öppning. Denna öppning är en rest av försvarsmurens krenelering. När man på 1500-talet uppförde slottet byggdes helt enkelt den äldre muren in i nybygget. Murens fortsättning utanför slottsbyggnaden revs däremot ned.

På fotografiet syns vid marknivån en mindre dörröppning. Bakom dörren leder en trång trappa ned till en källare, ”Hundehullet”. Trappan och källaren ingick ursprungligen i 1400-talets ”Møntergaard”.

Slottets västgavel. Teckningen visar resterna av den medeltida försvarsmuren samt hur denna mur en gång fortsatt mot Västerport i söder.

Tvärsnitt genom försvarsmuren. Mot denna mur har man sedan byggt slottsbyggnadens bottenvåningsvägg.

BOTHWELLS FÄNGELSE

Vandrar ni över borggården och förbi slottets trapptorn, kommer ni fram till bottenvåningens östra lägenhet. De två fönsteröppningarna till höger respektive till vänster om den friliggande förstugetrappan tillhör de två dagligrummen. I hörnet in mot trapptornet syns dessutom den forna sovkammarens fönsteröppning. I rummen bakom dessa muröppningar har en gång en olycklig man suttit inspärrad. Earlen av Bothwell, även känd som Maria Stuarts tredje man, slutade sina dagar på ett tragiskt sätt. År 1567 uppbringades han av danskar på Nordsjön. Då den danske kungen ville stå på god fot med Elisabeth av England sattes den farlige skotten i säkert förvar på Köpenhamns slott. År 1568 överflyttades han till Malmöhus. I Malmö kom den långväga gästen att mot sin vilja stanna i sex långa år. Därefter forslades han till Dragsholms slott på Själland. Först 1578 upphörde det världsliga lidandet för den 4:e earlen av Bothwell.

Tack vare ett bevarat brev, vet man med säkerhet, att Bothwell satt fången i slottets östra bottenvåningslägenhet. Brevet innehåller nämligen förhållningsregler, adresserade till slottskommendanten Biörn Kaas. Vi läser med svensk översättning: *"Befallning till Biörn Kaas att låta det välvda kammare på Malmö slott, vari Hovmästare Eiller Hardenberg bodde, iståndsätta, låta Hemligheten* (toaletten) *i kammaren igenmura och fönsterna förses med järnsprinklar, om de icke* (redan) *är försedda därmed, och insätta den skottske greven, som rikshovmästare Peder Oxe har fått order att sända till Malmö, i kammaren, skaffa honom säng och god underhållning och framför allt passa väl på honom."*

Den "hemlighet" som man varit tvungen att mura igen måste tydligen ha varit av ett större format. Endast den östra lägenheten har haft en sådan större toalett, en toalett som dessutom vette mot den flyktbegärliga slottsgraven i norr.

Den under sin levnads höst så olycklige James Hepburn, 4:e earlen av Bothwell.

NORDÖSTRA KANONTORNET

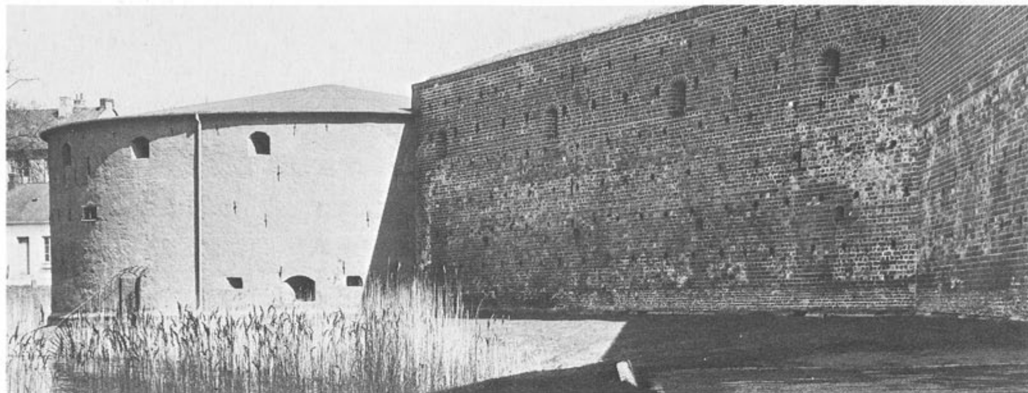
Strax bortom slottsbyggnaden ligger slottsholmens nordöstra kanontorn. Idag, år 1977, är tornet helt avskiljt från museibyggnaderna, men en gång i framtiden kommer också detta torn att bli tillgängligt för allmänheten.

Det var först sedan den stora slottsbyggnaden uppförts, som man i rask takt gick igång med byggandet av de två nordliga kanontornen. Dessa stod färdiga år 1540. Av slottsholmens fyra hörntorn (eller rundeller som de kallades) var det nordöstra tornet det största. Som takbeläggning använde man för detta torn träspån. Det relativt skyddade läget in mot staden motiverade ett sådant billigt, men eldfarligt, taktäckningsmaterial.

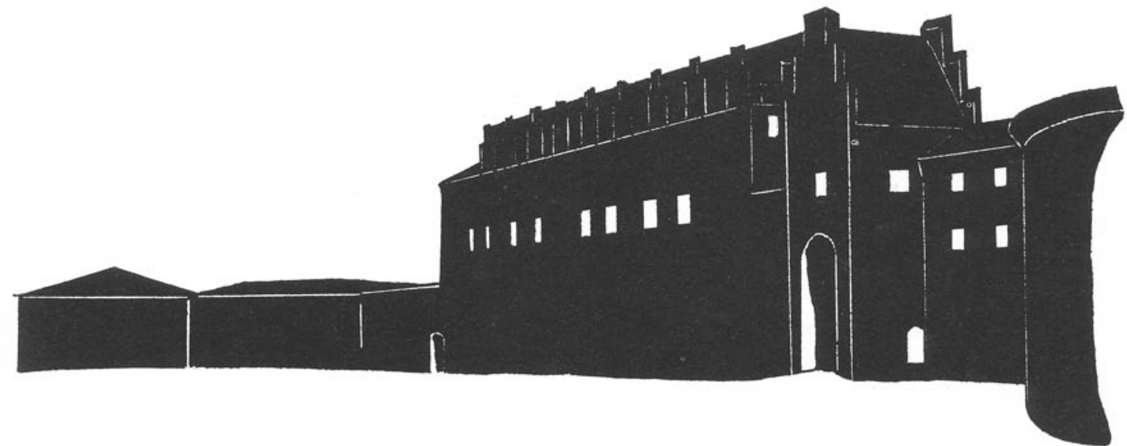
Liksom i det nordvästra tornet finnes här i öster en för kanoner avsedd bottenvåning. De kraftiga "styckena" stod i fyra kasematter, eller "klöverblad" som de också benämndes. Över kasematterna fanns ett två våningar högt gevärsgalleri. Från början var troligen det översta galleriet utan tak. Via en två våningar hög skyttegång stod tornet i förbindelse med huvudbyggnaden i väster. Gången kallades på 1600-talet "den långa Krutgången".

År 1828 upphörde tornet att vara magasin och istället inrättades här fängelseceller för s.k. bekännelsefångar. I de mörka, kalla och fuktiga cellerna led människor under många år. Dessa "fånghålor" finnes fortfarande i behåll.

Det nordöstra kanontornet med gluggar för kanonvåningen och för det nedersta gevärsgalleriet. Det översta gevärsgalleriet revs förmodligen i samband med att slottet på 1800-talet omgjordes till fångvårdsanstalt. Till höger "den långa Krutgången", jfr med bilden bredvid.

Slottet i historien

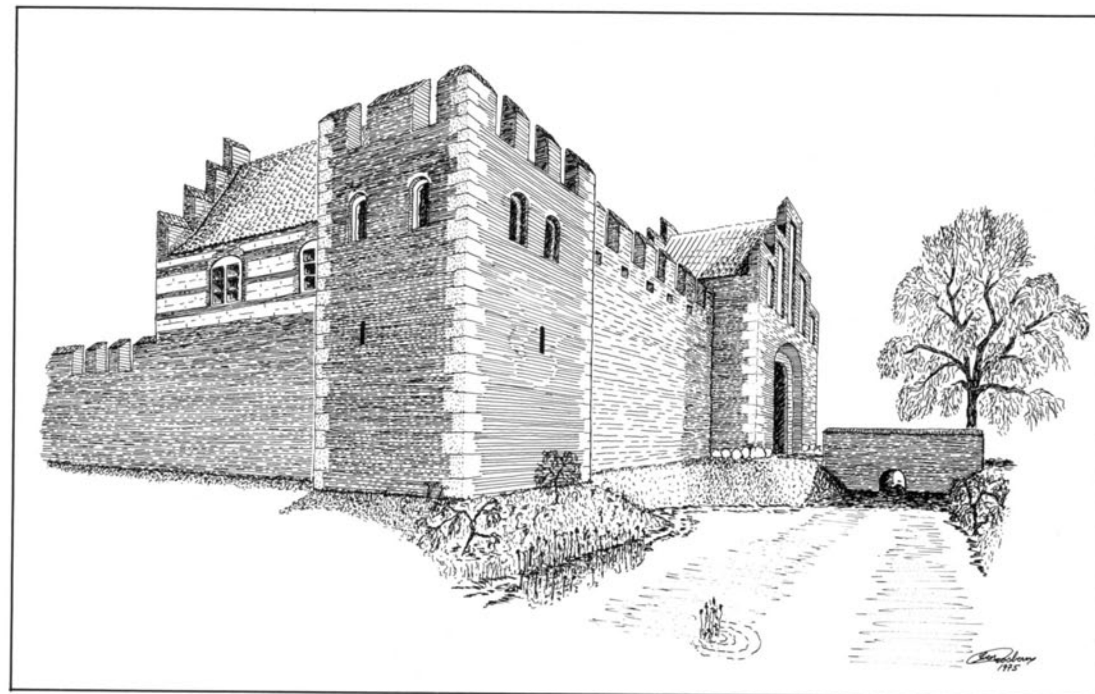

ERIK AV POMMERNS KASTELL
1430-talet

Tiden är 1400-talet och platsen kungariket Danmark. År 1412 dog drottning Margaretha, väl förvissad om att tronföljden sedan länge var säkrad. "Kung byxlös" systerdotterson Erik av Pommern hade redan år 1397 krönts i Kalmar. Erik verkar dock ha saknat den slughet och det sinne för diplomati som hade kännetecknat Margarethas regentskap. Denna brist ledde snabbt till stridigheter, både inom och utom de i union förenade nordiska rikena. Så uppstod t.ex. år 1427 förbittring mellan Erik och hanseaterna, en osämja som snabbt fick blodiga konsekvenser. Tyskarnas flotta besegrades utanför Köpenhamn. Hämnden lät emellertid inte vänta på sig. Redan nästföljande år brände hansan Eriks nygrundade stad Landskrona.
Otursdrabbad verkar Erik dessutom ständigt ha varit. År 1432 började oroligheter även inom den nordiska unionens gränser. Oroligheterna ökade snabbt genom Engelbrekt Engelbrektssons väpnade uppror i Bergslagen och hans krigståg in i Skåne. Erik blev slutligen avsatt och flydde till Visby. Denne märklige och en gång så mäktige unionskung slutade sina dagar som en simpel sjörövare i den borg han själv låtit bygga i gutarnas land.
Hur man än ska bedöma Eriks duglighet som unionskung, är emellertid en sak helt säker. Erik var mån om Malmös framtid. Han lät till exempel borgmästarna få det underdåniga privilegiet att bära *"gull ok forgylt"*. År 1437 fick staden så av kungen dess alltjämt existerande vapen, det avrivna griphuvudet. I malmöhistorien är dock kungens namn främst förknippat med de starka befästningar som växte upp i staden under det tidiga 1400-talet; till stadens gagn och borgarnas trygghet. Utan kunglig medverkan hade nog detta enorma befästningsarbete bokstavligt talat runnit ut i sanden.
Erik hade snabbt insett Öresunds strategiska betydelse. Den som behärskade sundet hade också den intensiva sundssjöfarten i sin makt. I Helsingborg fanns redan vid denna tidpunkt en stark borg, vari bl.a. ingick det nuvarande "Kärnan". För att effektivt täppa till det trånga sundet, lät därför kungen i Helsingör uppföra "Krogen", föregångaren till det nuvarande Kronborgs slott. Genom att samtidigt göra Malmö till en befäst stödjepunkt i södra delen av Öresund, kunde nu sundet på allvar införlivas med det danska riket.

Det s.k. "vapenbrevet" från år 1437, vilket utfärdats av Erik av Pommern, torde vara unikt i sitt slag. Ytterst få av Nordens medeltida städer kan i dag uppvisa sina stadsvapenurkunder. I Malmöbrevet har Erik noggrant bestämt utseendet på vapnet: "en röd grips huvud med röd hals och röda öron och ovan på huvudet en förgyld krona uti ett vitt fält".

Rekonstruktion av Erik av Pommerns kastell, sett från sjösidan. Under utgrävningsarbetena på slottsholmen åren 1919—1922 påträffades grundmurarna till det mäktiga strandtornet. Vid samma tidpunkt frilades också grundmuren till den söderut löpande försvarsmuren samt grundmurarna till det medeltida porttornet Västerport. Strax nedanför försvarsmuren hade "Korrebäcken" sitt utflöde i Öresund. Bäcken har troligen i sin nedre del varit farbar för mindre båtar. Rester efter dylika har t.ex. grävts fram djupt nere i torven mellan strandtornet och Västerport.

Malmös västra stadsgräns följde under medeltiden en från de nuvarande Pildammarna kommande bäck, "Korrebäcken". Tidigt, troligen redan under 1300-talet, lät man över bäcken, nära stranden, bygga en tegelmurad bro och på dess östra sida ett kraftigt porttorn till stadens försvar. För att man lättare skulle kunna hindra en eventuell fridstörare från att komma över bäcken, lät man dessutom från porttornet upp-

föra en hög tegelmur till ett vid stranden liggande försvarstorn.

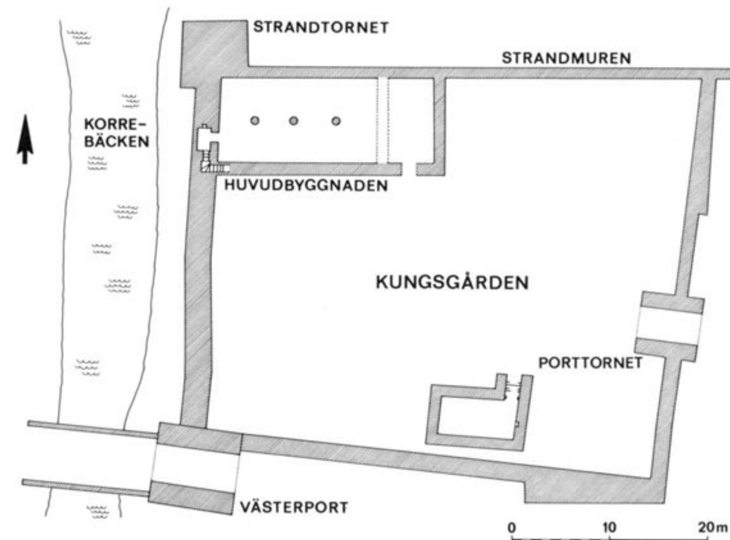
På Erik av Pommerns befallning påbörjade man år 1434 uppförandet av en närmare en meter bred och fem meter hög strandmur av tegel. Muren kom att sträcka sig från det nuvarande Drottningtorget i öster till strandtornet i väster, en sträcka på närmare 1600 meter. Av detta enorma byggnadsverk återstår i dag endast några ynkligt små rester, vilka är inbyggda i den nuvarande slottsbyggnaden.

Hur mycket Erik än älskade Malmöborgarna, var han ändå väl medveten om hur lätt samtidens kungar kunde tappa sin krona. I hörnet där strandmuren mötte strandtornet lät han därför åt sig själv uppföra en befäst gårdsanläggning. Genom att med en inre ringmur sluta denna även in mot själva staden, kunde kungens fogde ständigt kontrollera stadens borgerskap när de passerade det betydelsefulla Västeport. Kungsgården kom genom denna ringmur att bilda en rektangulär borggård. Rester efter muren har påträffats vid utgrävningar på den nuvarande borggården. En befäst, medeltida gårdsanläggning av denna typ kallas mera vetenskapligt för kastell.

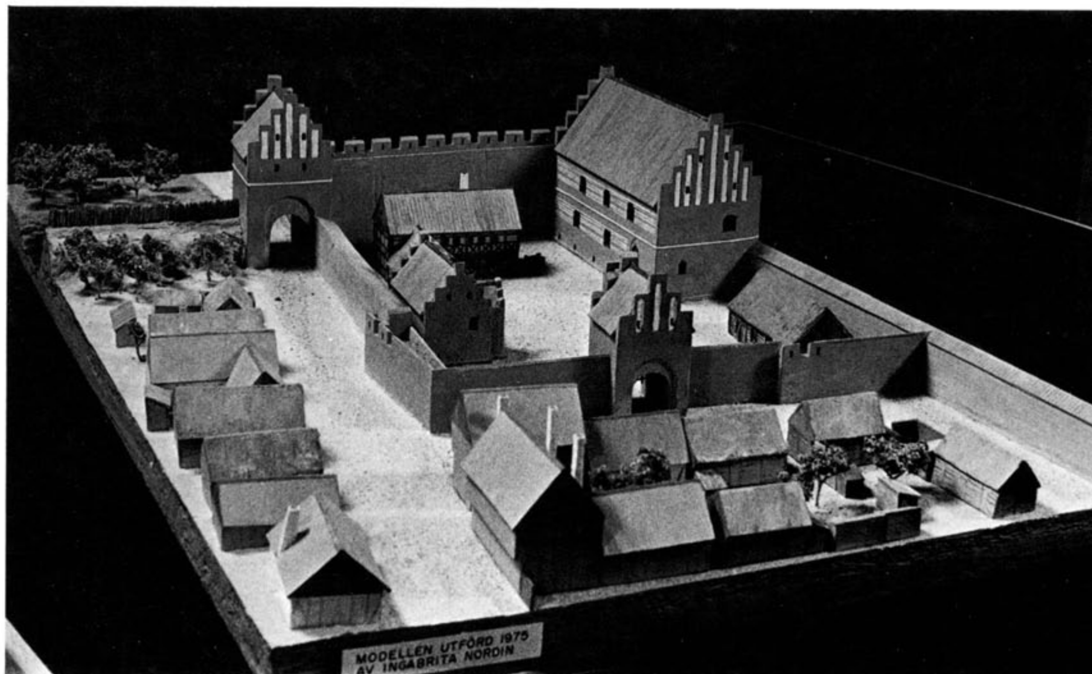
Ett kastell innehöll nästan alltid en större salsbyggnad, användbar vid t.ex. kungliga övernattningar och fester. En sådan byggnad uppfördes också utmed strandmuren i norr. Salsbyggnadens norra mur blev uppförd direkt på strandmuren och muren försågs med två stora fönsteröppningar samt med en utskjutande privet, toalett. Genom kritstensförband ökade man byggnadens arkitektoniska värde. Denna

Vid schaktningarna för de nya museibyggnaderna påträffades under 1930-talet den medeltida tegelbron över ”Korrebäcken”. Vid påträffandet var bron med sina sidmurar, valvbågar och sin körbana i det närmaste helt intakt. Vilken skandal var det då inte när man, efter endast bristfällig dokumentation, raserade hela detta i sitt slag historiskt unika minnesmärke. Ett källarmagasin var nämligen planerat på platsen och källarmagasin skulle det också bli. Sedan kvittade det tydligen hur märkliga saker som grävdes fram. Tänk om bron i dag i stället hade varit inbyggd i museikällaren.

Rekonstruktion av Erik av Pommerns kastell, baserad på bevarade murar ovan och under mark. I huvudbyggnadens källarvåning fanns i öster ett trapprum med trappa upp till borggården. I väster låg en stor, kryssvälvd källare. Genom en murtrappa i den västra gaveln kunde man komma direkt upptill bottenvåningen. Ett flertal mindre byggnader måste ha legat utmed borggårdsmurens insida. I söder har man t.ex. påträffat rester efter en större källare till ett grundmurat tegelhus. Invid den södra muren påträffades också rester efter ett tegelmurat avträde. Utgrävningar av dylika ting brukar vara högtidsstunder för arkeologer. I detta avträde framgrävdes t.ex. en 500-årig, mindre Kristusfigur i terra-kotta.

Modell av det medeltida kastellet sett från staden. Gatan som löper fram till Västerport är en för länge sedan försvunnen förlängning av den nuvarande Västergatan, eller som den hette under medeltiden "den lange Adelgade". Under 1500-talet tvångsinköpte danska kronan ett stort område runt omkring det gamla kastellet för att här uppföra det nuvarande Malmöhus. Vid detta tillfälle flyttades också Västerport till området strax söder om slottsholmen, närmare bestämt till det område där nu stadsträdgårdsmästaren har sina odlingar.

kritstensdekor är idag fortfarande synlig, inbyggd i det nuvarande slottets norra yttermur.

Innanför ringmuren lät kungen säkerligen uppföra en mängd enklare småbyggnader. I dessa fann soldaterna husrum, här kan t.ex. ha funnit brygghus, kök och stall. Från och med år 1444 måste dessutom några av dessa byggnader ha använts till ett högst speciellt ändamål. Vid denna tidpunkt lät man nämligen flytta danska rikets mynttillverkning från Lund till Malmö. Det är alltså från och med detta år som Erik av Pommerns kastell kan göra skäl för sitt allmänt vedertagna namn, Møntergaarden. Men då var Erik som regent sedan länge ur bilden.

FÖR ER SOM VILL VETA MERA:

Bager E: Malmö byggnadshistoria till 1820. Malmö stads historia. Malmö 1971.

Bager E: Myntergården — slottet före slottet. SDS 7/3 1960.

Lekholm C-G: Det äldsta Malmöhus. Årsboken Kring Malmöhus. Malmö 1970.

Lindgren G: Ur Malmöhus byggnadshistoria. Arkitektur och dekorativ konst. Häfte 8. 1907.

Norn O: Christian III:s borge. København 1949.

Rosborn S: Den dolda borgen. Vårt Malmö. Våren 1976.

Tuulse A: Borgar i västerlandet. Stockholm 1952.

OBS! I flera av dessa framställningar finnes olikheter jämfört med den byggnadskronologi som framställes i denna bok. En närmare granskning av slottets murar har nu fört forskningen fram till ett säkrare ställningstagande än tidigare.

MØNTERGAARDEN OCH FREDRIK I:s KASTELL 1444—1533

Erik av Pommerns förlorade krona tillföll hertig Kristoffer av Bayern. Liksom sin föregångare synes Kristoffer ha varit mån om Malmö. På kunglig befallning flyttades t.ex. all mynttillverkning i Danmark till den växande staden vid sundet. Tidigare hade Lund, den kyrkliga metropolen, varit den mest betydelsefulla myntningsorten. Nu tilldelades borgare- och krämarestaden Malmö denna rang. Överflyttningen bör ha skett strax innan året 1444. Myntsmedjorna inhystes i Erik av Pommerns nyss färdigställda kastell. Bakom de tjocka murarna blev nu en mängd arbetare sysselsatta med att förvandla silver och guld till klingande mynt. Denna verksamhet skulle komma att pågå i ett 80-tal år. Aldrig har väl så stora rikedomar förvaltats på slottsområdet som under denna tid.

För de som förstod sig på att utnyttja situationen var titeln "kungens myntmästare" ovanligt lönande. Det var därför inte så underligt att myntmästarna i staden för sin samtid framstod som mäktiga potentater; i Danmark i allmänhet och i Malmö i synnerhet. Hans Mindel var Malmös förste myntmästare. Från och med år 1455 till och med år 1492 innehade den i Malmöhistorien så välkände Henrik Dringenberg detta ämbete. Dessa båda herrar var förutom myntmästare även kungens "toldere", d.v.s. tulluppsyningsmän. Hans Sever, verksam fram till och med år 1512, var däremot endast anförtrodd myntmästaretiteln, så också hans efterföljare Dines Blicher. Därmed är vi framme vid den kanske märkligaste av dem alla, Jörgen Kock.

Jörgen Kock tillträdde myntmästareämbetet år 1518 under en svår tid för Danmark. Soldaterna i krigen mot Sverige och Sten Sture fordrade klingande mynt och myntverket i Malmö arbetade för högtryck. Man beräknar att arbetsstyrkan uppgått till mellan femtio och hundra man; stora siffror i en tid då industriell drift ännu var sällsynt. Man måste räkna med att det inom kastellets murar uppförts en hel del nya byggnader under denna hektiska tid. Endast en bevarad räkenskap omtalar dock en sådan byggnadsverksamhet. Den är daterad redan åren 1506—1507 och uppger att Hans Sever var skyldig S:t Jörgens kapell för en leverans av 4000 mursten. Tegelstenarna hade använts vid uppförandet av ett hus på "Møntergaarden".

Trots att en del mindre gårdslängor alltså måste ha tillkommit sedan 1430-talet var nog Møntergaarden i början av 1500-talet fortfarande tämligen likt Erik av Pommerns kas-

Mynttyper präglade i Malmö. Från ovan räknat: Christiern I (1448—1481). Hvid. Rigsrådet (1448). Christiern II (1513—1523). Skilling. Vid Fredrik I:s trontillträde år 1523 var behovet av nya mynt mycket stort. Myntslagning igångsattes därför även i Köpenhamn, Ålborg, Ribe och Landskrona. Från år 1525 minskade myntbehovet och samtidigt verkar också det kungliga intresset för Malmö som myntningsort ha svalnat märkbart.

Konterfej av Jörgen Kock. På tavlan står det "Jørgen Kock år 1531. Hans ålder 44 år". Tack vare konstnärens förutseende kan alltså denne mäktige mans födelseår bestämmas till 1487. För mäktig är det ingen tvekan om att han var. Icke minst visar detta sig i att det vid denna tid endast var förbehållet ett ytterst fåtal att bli avporträtterade. Porträttet är utfört på pannå och är ej signerat. Konstnären betydde vid denna tid alltför lite jämfört med den avbildade. Målningen äges av Kockums personalstiftelse i Malmö.

Kung Christian II och drottning Elisabeth. Målningen är en detaljkopia av den stora altartavla som en gång hängde i karmeliterklostrets kyrka i Helsingör. Troligen är kopian tillkommen samtidigt med orginalet d.v.s. i början av 1500-talet. På orginalmålningen ses under de kungliga en sittande, gråtande kvinna. Sedan länge har denna kvinna utpekats som den olyckliga borgarflickan från Bergen vid namn Dyveke. Den olyckliga kärleken mellan henne och kungen har lämnat stoff till både historiker och skalder. Målningen tillhör AB G & L Beijer i Malmö.

tell. 1520- och 30-talen blev emellertid politiskt sett mycket oroliga för Malmös vidkommande. Oroligheterna kom också att sätta sina spår på det vid denna tidpunkt försvarsmässigt sett föråldrade kastellet.

Den regerande kungen, Christian II, i Sverige känd som Christian tyrann, men i Danmark som Christian den gode, tvingades i landsflykt av sin farbror hertig Fredrik. När Fredrik utropades till kung i Lund 1523 hyste han nog vissa farhågor för den närmaste framtiden. De envisa borgarna i Malmö och Köpenhamn var fortfarande Christian trogna. Inte förrän följande år öppnade städerna sina portar för den nye monarken. Det säger sig självt, att Fredrik måste ha hyst starka tvivel om de kuvade Malmöborgarnas huld- och trohet. Ett sätt för Fredrik att effektivt visa sin makt över borgarklassen var att förstärka den främsta kungliga maktsymbolen i staden; kastellet.

Malmö kom under några hektiska sommardagar år 1524 att bli centrum för det politiska maktspelet i norden. Den unge kungen Gustav Vasa med följe mötte här Fredrik I och den tyska hansan. Mötet går under benämningen Malmö recess. Efter förhandlingarna bjöd Fredrik på en dundrande fest i "Møntergaarden". Och varför skulle han inte göra det! Historien har ju visat att Gustav på mötet blev lurad. Men hur det nu än var med den saken säges den svenske monarken ha roat sig kungligt på festen. Särskilt lär han ha uppskattat de *"jungfruer"* som gjorde entré under de sena timmarna.

År 1525 verkar det som om mynttillverkningen flyttats till Jörgen Kocks privata tegelpalats inne i staden. Flyttningen hängde troligen samman med att "Møntergaarden" år 1526 blev bostad för länsherren i det i samma år inrättade Malmöhus län. Samtidigt började förstärkningsarbetet på det gamla kastellet.

Den förste länsherren var Albert Jepsen Ravensberg. År 1530 mottog han kvitto på de byggnadsarbeten som genom kungens befallning pågått på slottet under fyra år. Dessa arbeten stördes då slottet år 1529 drabbades av en eldsvåda. Elden säges ha härjat i *"det store Stenhus"*, men någon närmare uppgift om brandens omfattning är ej känd.

På vad sätt kom då Fredrik I:s slott att skilja sig från dess föregångare? Genom studier av det nuvarande slottets murar

Fredrik I blev av skåningarna utropad till ny kung den 21 juli 1523 på Lerbäckshögen vid Lund. Revolten kunde genomföras tack vare adelns och kyrkans aktiva medverkan. Under Christian II:s regering hade den katolska kyrkans maktställning kraftigt ifrågasatts. Fredrik lovade emellertid att stödja katolicismen, vilket dock ej hindrade honom att redan år 1526 övergå till den lutherska läran. Efter denna händelse behövdes endast ett fåtal år för att reformationen i Danmark blev ett faktum. Målningen utförd av Jacob Binck år 1539.

kan man komma fram till en hel del intressanta fakta. Bredvid 1400-talets salsbyggnad lät Ravensberg t.ex. föra upp en större huvudbyggnad. Denna lades liksom sin äldre granne längs med den gamla strandmuren i norr. För att minska faran att bli överrumplad av exempelvis illasinnade borgare, lät länsherren dessutom kraftigt höja den del av kastellets ringmur, som vette in mot staden.

Fredrik I fick aldrig uppleva året 1534; det år då det medeltida kastellet till stor del jämnades med marken. I april månad år 1533 förenades han med sina fäder. Den blodiga tronföljdsstrid som nu blossade upp skulle komma att skaka det danska riket under tre långa år. Först när lugnet var återställt började det nuvarande Malmöhus att höja sig ur ruinerna efter sin medeltida föregångare.

FÖR ER SOM VILL VETA MERA:

Galster G: Jörgen Kock som møntmester. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1956.

Lindgren G: Malmöhus byggnads historia och framtida användning. Malmö Fornminnesförenings Minnesskrift 1909—1919.

Ljungfors K: Jörgen Kock, Malmö och grevefejden. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1941.

Person E: "Møntergaarden" i Malmö. Numismatiska Forenings Medlemsblad. Bind. XIV nr. 5. 1934.

Person E: Myntmästarna i Malmö 1444—1512. Numismatiska Forenings Medlemsblad XII.

Person E: Några anteckningar om Malmösläkten Dringenberg. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1934.

CHRISTIAN III:s OCH FREDRIK II:s SLOTT 1536—1588

Den 29 maj 1534 var en olycksdag för länsherren Mogens Gyldenstierne. Hans "vän", borgmästaren Jörgen Kock, kallade denna dag till överläggning på stadens rådhus tillsammans med övriga borgmästare och rådsherrar. Här fann sig den intet ont anande slottsherren plötsligt berövad sin frihet. Mannen, som på Akershus i Norge bara några år tidigare med sådant mod hållit en överlägsen fiende stången, fick nu se sitt eget slott i Malmö brytas ned sten för sten.

Det gamla kastellets murar in mot staden jämnades med marken, så också de två huvudbyggnaderna i norr. Endast byggnadernas norra yttermurar, vilka ju låg på den gamla strandmuren, skonades. Kastellets intagande var upptakten till det danska inbördeskrig som kommit att benämnas "Grevefejden". Tillsammans med bl.a. den tyska hansan försökte malmöborgarna med Jörgen Kock i spetsen återinsätta den fångne Christian II på Danmarks tron. Samtidigt ville man få Malmö förklarad som en fri riksstad. Upproret misslyckades och år 1536 kunde hertig Christian av Holstein utropa sig till ny kung.

För att få de upproriska malmöborgarna samarbetsvilliga fick Christian III lova att inte utan borgarnas samtycke uppföra några befästningar i staden. Men kungen var slug. Genom att inhysa en stor mängd råa soldater i borgarehemmen dröjde det inte länge förrän malmöborgarnas sturskhet knäcktes. Redan samma år, alltså 1536, tillät man kungen att uppföra ett nytt slott i staden. Genom bevarade räkenskaper kan man följa det stora slottsbygget fram till färdigställandet omkring år 1542.

Det nya slottet var en för sin tid mycket ansenlig skapelse. För att kunna förverkliga byggplanerna förvärvade kronan ett stort markområde med befintliga gator och medeltida stadsbebyggelse. Från hela Danmark kom bidrag till slottsbygget. Tegelsten beordrades till Malmö från Skåne, Själland,

År 1535 drog hertig Christian upp genom Jylland till Viborg för att här som seden bjöd låta sig hyllas som kung. Hans härförare Johan Rantzau hade dessförinnan med sina tyska legosoldater med kraft slagit ned den odiciplinerade danska bondehären. Snart var Malmö och Köpenhamn helt inneslutna. Malmö gav upp efter en tid, men trots en obeskrivlig hungersnöd höll Köpenhamns borgare ut under ett helt år. Den 28 juli 1536 var dock kampen slut. För att få nåd blev bl.a. Jörgen Kock tvungen att inför folket två gånger knäfalla framför Christian III. Målningen utförd av Jost Verheiden.

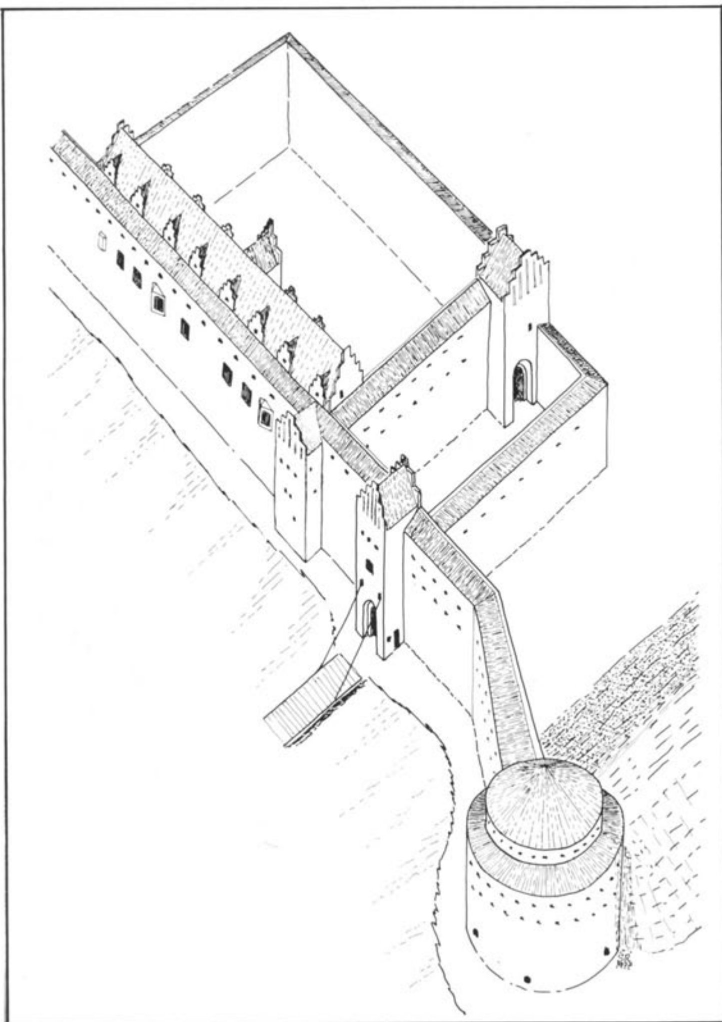
Inmurat i 1500-tals slottet finnes flera sockelstenar med uthuggna figurer och vapenmärken. Stenarna kommer från någon byggnad som blivit riven för att förse slottsbygget med byggnadsmaterial. De uthuggna sköldarna är av s.k. tarschetyp varför stenarna torde vara huggna någon gång under medeltidens slut.

Fyen och Jylland. Den nyligen genomförda reformationen öppnade nya vägar för materialanskaffning. Så ålades t.ex. Lunds borgare att riva kyrkor och kyrkogårdsmurar och att föra teglet till byggplatsen. Byggnadsmaterial från Lunds Helgeandskyrka kom på detta sätt att ingå i det nya slottet. Inte ens kyrkogårdarnas gravhällar verkar ha lämnats orörda. År 1537 utgick ett påbud till borgmästare och råd i Lund *"at de med det allerførste lade opgrave alle de hugne sten, som ligger nedgravne paa Skt. Laurentii kirkegaard"*.

Alla bönderna kring Malmö befalldes att köra kalksten till slottet. Likaså kom över Öresund kalksten från Saltholm, en sjötransport som Köpenhamns borgare fick bekosta. Från Dalby rekvirerades 200 läster kalk, vilket abboten därstädes tvingats låta tillverka. Till ankarjärnen som förband bjälkar med murar åtgick mängder av järn; anskaffandet av detta blev Claus Bille på Bohus huvudbry. På abboten i Herridsvad vilade ansvaret att hugga 200 bjälkar, 11 meter långa. Från Varberg rekvirerades *"300 tolvter timmer"* att användas till takspärrar. *"Bøgepaele"* skulle huggas i kronans och kyrkans skogar runt om i Skåne och i Helsingborg lade man beslag på 20 *"tylter bjaelker och spaerrer"*.

Städerna i Skåne och på Själland sände murmästare och kalkslagare, en murmästare från Kallundborg omnämnes särskilt. Den tyngsta bördan ålades dock de stackars bönderna i socknarna kring Malmö. Hårda dagsverken kom under flera år att bli deras lott. År 1538 föreskrevs t.ex. att *"hver mands tjener i Skaane skal hver age 120 laes jord af den grav i Malmø"*. Ett år senare utfärdas befallning till häraderna kring Malmö att *"de vil tilstaede deres bønder og adelens tjenere at age jord, hver 30 laes paa den vold i Malmø"*. Provianten till den stora mängden hantverkare och arbetare hämtades dessutom från Skåne, d.v.s. till största delen från allmogens lador och visthusbodar. Malmöhus kom att resa sig som ett minnesmärke över kyrklig och andlig vandalisering, över rikemäns maktbegär och över det arbetande folkets maktlöshet och vanmakt.

Under byggnadsarbetets gång ändrade man ständigt slottets tilltänkta planlösning. Detta hänger med all sannolikhet samman med att artilleriet vid denna tidpunkt fick allt större användning vid belägringar. Gamla byggnadstraditioner inom

Rekonstruktionsskiss över Malmöhus sådant det ursprungligen skulle ha sett ut. Erik av Pommerns hörntorn och det medeltida Västerport var tänkta att ingå i det "nya slottet". Skissen visar hur man planerade för en inre och en yttre borggård. Än i dag finnes bevarade fönstervalvbågar i den västra slottsgaveln som visar, att man åtminstone hann förhöja den inre borggårdens västra mur, innan man definitivt övergav tanken på en förborg. Vid vilken tidpunkt hörntornet till den medeltida "Møntergaarden" revs är okänt. Klart är i varje fall att tornet fortfarande existerade när man gick igång med uppförandet av det nuvarande porttornet.

befästningskonsten försvann och nya idéer såg dagens ljus. Rekonstruktionsteckningen försöker schematiskt åskådliggöra hur byggmästaren från början tänkt sig slottet.

Teckningen visar ett slott i en typisk medeltida utformning. Slottsområdet skulle uppdelas i en yttre och en inre borggård, båda omgivna av mycket höga murar med skyttegångar i tre våningar. Det är medeltidens s.k. När- och höjdförsvar

som här gör sig gällande. Det gällde för försvararna att komma högt över angriparna. Med denna äldre borgbyggnadsteknik i tankarna arbetade man vid uppförandet av den stora slottsbyggnaden. Man hann också förhöja den gamla medeltida försvarsmuren mellan slottsbyggnaden och det medeltida porttornet Västerport i söder. Strandtornet fick stå kvar och detta kom att ingå i flankförsvaret för den inre borggården. Men så plötsligt ändrade byggmästaren sina planer.

I stället för att bygga förborgens porttorn och norra mur i tre våningar uppfördes dessa endast till två våningars höjd. Fortfarande arbetade man dock efter den medeltida planlösningen med en förborg väster om huvudborgen. Att murhöjderna minskades tyder på att man nu till stor del övergivit den medeltida höjdförsvarstanken och alltmer inriktat sig på försvar mot och med artillerield. Porttornets övre våning uppfördes med tre slutna sidor mot norr, öster och väster. In mot förborgen var övre våningen däremot öppen. Öppna försvarstorn bygger på en typisk medeltida tradition. Samma byggmönster finnes t.ex. i tornen i Visbys stadsmur från 12-1300-talen. Genom att ha en sida öppen kunde en inträngande fiende inte använda tornet som stridsplatå vid den fortsatta framryckningen mot huvudborgen.

När porttornets övervåning var i det närmaste färdig började

Detalj av den äldsta avbildningen av Malmö och Malmöhus, daterad till slutet av 1580-talet. Denna vy av staden publicerades i ett samlat bildverk över världens märkligaste orter. Hela verket omfattade sex väldiga volymer. Huvudredaktör var en prästman från Köln vid namn Georg Braun och som främste konstnärlige medarbetare verkade Franz Hogenberg. Man vet att Hogenberg år 1588 besökte Danmark och att det troligen var vid detta besök som bl.a. Malmöbilden kom till utförande.

tydligen byggmästaren åter fundera på förändringar. Detta ledde till att planerna på en förborg helt försvann. Kärnan i slottets försvar skulle i stället bli de fyra runda, bastanta hörntornen eller rundellerna som de benämndes. Genom att placera ett flertal kraftiga kanoner i dessa torn kunde man slå en fiende, redan när denne var i färd med att ta sig över vallgraven. Detta "avståndsförsvar" gjorde det medeltida förborgssystemet helt obehövligt. Den redan påbyggda skyttegångsmuren från slottsbyggnaden söderut revs därför tillsammans med det gamla porttornet Västerport och slottet fick i stort det utseende det har idag.

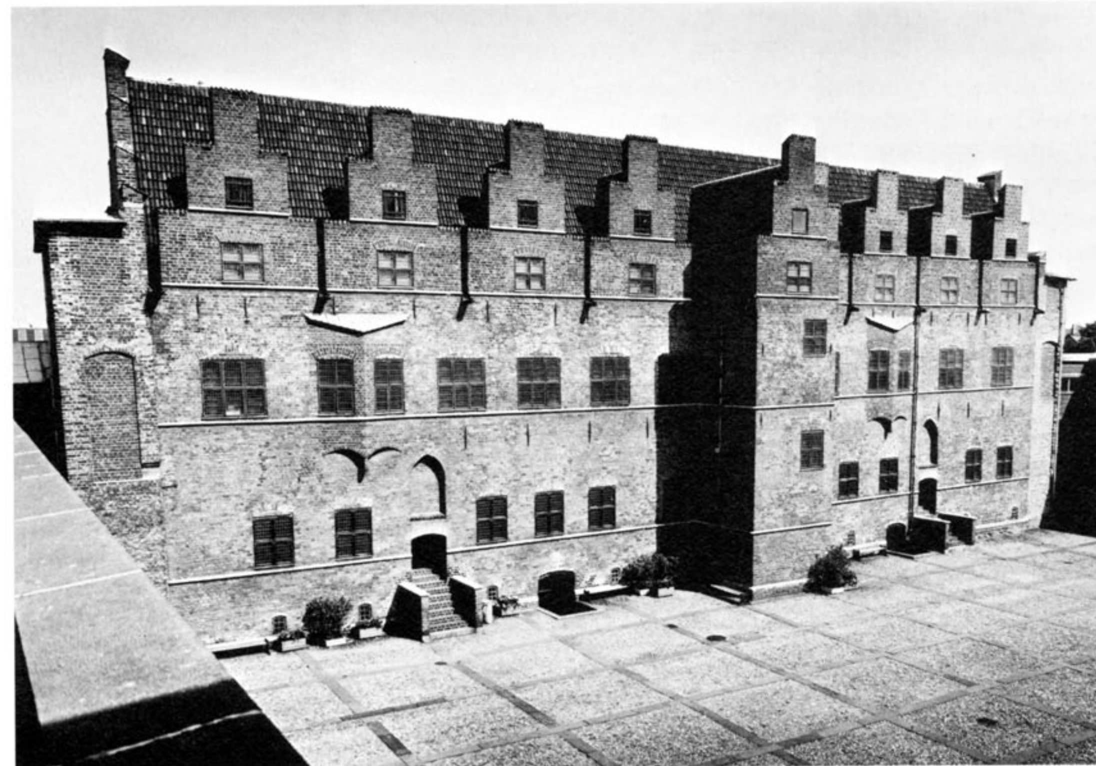
Hur själva slottsbyggnaden såg ut invändigt har det redan berättats om i bokens guidedel, varför närmare beskrivning här inte ges.

Malmöhus slott var således när det stor färdigt omkring år 1542 resultatet av ett helt nytt försvarstänkande. Artilleriet hade gjort höga tegelmurar alltför sårbara. Genom låga kanontorn och höga skyddsvallar blev man osårbar. Den höga slottsbyggnaden, som uppförts efter äldre principer, behövde man emellertid inte ändra eftersom den låg utmed den långgrunda stranden. Inga örlogsskepp kunde komma åt att bombardera slottet.

Malmöhus var nog redan vid färdigställandet föråldrat, åtminstone vad det gällde de kungligas bostadsförhållanden. I den stora slottsbyggnaden hade den kungliga familjen endast två helt privata rum. Rummen var dessutom tämligen oansenliga. Planlösningen var medeltida; rummen lades efter varandra och korridorer som förbindelsegångar lyste ännu med sin frånvaro. I vissa detaljer kan man emellertid märka att en ny, lättare konststil var i antågande. Den kungliga

Teckningen är ett minne från den tid då miljön kring Malmöhus präglades av ljudet från nedfallande murar och då luften var fylld av rivningsdamm. Året 1932 var man i full färd med att riva de på 1800-talet uppförda fängelsebyggnaderna. 1500-talsslottets skadade murar kom på detta sätt att delvis friläggas. In mot tornet ses på teckningen rester efter den två våningar höga skyttegången, vilken fram till nedtagandet på 1870-talet löpte mellan porttornet och det nordvästra kanontornet. Teckning av Hjalmar Asp.

Malmöhus i dag. Långsidans många taktinnar och trapptornets övre delar tillhör helt den rekonstruktion som kom till utförande i samband med restaureringen på 1920-talet. Bortsett från detta finnes det för övrigt få likheter med Braun & Hogenbergs 1500-tals bild. Detta kan endast förklaras av en tendens till bristande verklighetsåtergivning hos konstnären Franz Hogenberg.

övervåningen försågs med ett flertal ”karnap”, d.v.s. snedställda, utskjutande fönsteröppningar. Dessa ”karnap” bidrog i väsentlig grad till att göra rummen ljusa och luftiga; typiska drag inom renässansens arkitektur.

1500-talsslottet kom kanske att uppleva sina mest glansfulla dagar under åren 1554—1558. Under denna tid levde Christian III:s son hertig Fredrik ungkarlsliv på slottet. Prinsen medförde sin egen hovmästare, Eiler Hardenberg, vilken samtidigt utnämndes till länsherre. Den stackars Mogens Gyldenstierne förlorade åter sitt slott och denna gång även sitt län. Eiler Hardenberg fick sin bostad i den östra lägenheten i slottets bottenvåning, ej i länsherrens bostad i väster. Här inkvarterades istället troligen en del av det förnämare hovfolket.

På Malmöhus förlorade sannolikt Fredrik sitt hjärta till den unga adelsdamen Anne Hardenberg, ett syskonbarn till Eiler. Fredrik verkade till att börja med endast ha sökt vinna Anne som sin älskarinna. Han var ju prins och borde följaktligen ingå ett furstligt och politiskt fördelaktigt äktenskap. Men se, Anne vägrade att ställa upp och Danmarks kronprins fick korgen. Istället föll hennes håg till den rike Oluf Mouritzen Krognos. Situationen blev knappast bättre när Anne kom i personlig tjänst hos Fredriks moder. Drottningen tog emellertid parti för den unga adelsdamen och bad sin son att ej hindra hennes lycka. Stackars Fredrik, inte ens när han som kung friade till Anne kunde han besegra denna bestämda kvinna. Kungen fick i stället söka trösta sig i ett giftermål med Sophie av Mecklenburg. Endast kort tid efter detta bröllop fick så Anne sin Oluf.

Tio år efter det att Fredrik lämnat Malmöhus, fick en annan berömd personlighet sin bostad här. År 1568 inspärrades Maria Stuarts tredje man, earlen av Bothwell, på slottet. I början behandlades earlen mycket ståndsmässigt, bl.a. gick han klädd i dyrbara, speciellt importerade tyger från England. Allt eftersom åren gick förvärrades emellertid situationen för den skottske greven. År 1573 överflyttades han till Dragsholms slott på Själland. Nedbruten och sinnessjuk dog han här efter ytterligare fem års fångenskap. Det mumifierade liket finnes numera till allmänt beskådande i Faarevejle kyrka.

Även en kvinnlig 1500-talsfånge vet man har lidit bakom

Sockelsten från det nordöstra kanontornet. Två kämpande djur har huggits ut i stenens ovansida. Djurfigurerna är i dag svårt skadade och endast med tvekan vågar man antaga att det rör sig om en envig mellan två ödlor.

Malmöhus mäktiga tegelmurar. Här satt nämligen på 1580-talet en stackars husfru från Bergen inspärrad i avvaktan på dom från Köpenhamn. Kvinnan var Margrethe Gyntersberg och hennes ”brott” var att ha blivit våldtagen av den legendariske och dessutom ökände kungavännen Mogens Hejnesøn. När hon väckte åtal fängslades hon för ont förtal. En kvinna var i äldre tiders manssamhälle sannerligen inte mycket värd.

Inspärrad på Bergenhus ska Margrethe ha tvingats underteckna en bekännelse att hon var en lögnkona. Då denna rättsstridiga handling kom till Fredrik II:s kännedom överflyttade kungen henne till Malmöhus, där hon bevisligen satt midsommaren 1584. Vad som därefter hänt den olyckliga kvinnan är höljt i dunkel. Kanske slutade hon sina dagar i fängelse, sonande sitt svåra ”brott”. Någon form av rättvisa var det väl som skipades, när Mogens motståndare Christoffer Valkendorf år 1589 lyckades få kungavännen avrättad. Men dödsdomen berodde naturligtvis på helt andra saker än ofredande av kvinnor.

Oluf Mouridsen Krognos, herre till Bregentved, med sin hustru Anne, född Hardenberg. Annes äktenskapliga lycka blev kort, endast ett halvt år efter bröllopet dog Oluf. Målningen, daterad 1577, är gjord lång tid efter makens död. Anne dog själv år 1589 och hon fick under de sista åren av sin levnad kraftigt värja sig och sitt gods mot makens avundsjuka släktingar. Målning tillskriven Anthonius Samfleth.

FÖR ER SOM VILL VETA MERA:

Bager E: Malmö byggnadshistoria till 1820. Malmö stads historia. Malmö 1971.

Berlin K: Malmöhus slott. En vägledning för besökare. Malmö 1922.

Hahr A: Nordiska borgar från medeltid och renässans. Uppsala 1930.

Kalling S: Försvarsverken i Malmö genom tiderna. Malmö försvar genom tiderna. Malmö 1944.

Kalling S: Slottsholmens nordvästra kanontorn. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1957.

Lindgren G: Malmöhus byggnads historia och framtida användning. Malmö Fornminnesförenings Minnesskrift 1909—1919.

Lindgren G: Ur Malmöhus byggnadshistoria. Arkitektur och dekorativ konst. Häfte 8. 1907.

Lindskoug O: Skuggbilder från Malmöhus. Sk. Dagbladet 28.3 1954.

Lundberg E: Byggnadskonsten i Sverige 1400—1650.

Lundberg E: Herremannens bostad. Studier över nordisk och allmänt västerländsk bostadsplanering. Stockholm 1935.

Lundberg E: Malmöhus. Ord och Bild 1932.

Norn O: Christian III:s borge. København 1949.

Olsson P A: Skånes herreborgar ur synpunkt av de fortifikatoriska anordningarnas betydelse för arkitekturen. Lund 1922.

Sandblad N G: Malmöhus och dess historia. Malmö museum 1841—1941. Malmö 1941.

Stolzt C-A: Malmöhus slott. Stencil från år 1928 i Malmö museums arkiv.

Troels-Lund: Dagligt liv i Norden på 1500-talet. Stockholm 1934.

Troels-Lund: Mogens Hejnesøn. Et tidsbillede fra det sekstende aarhundrede. København och Kristiania 1911.

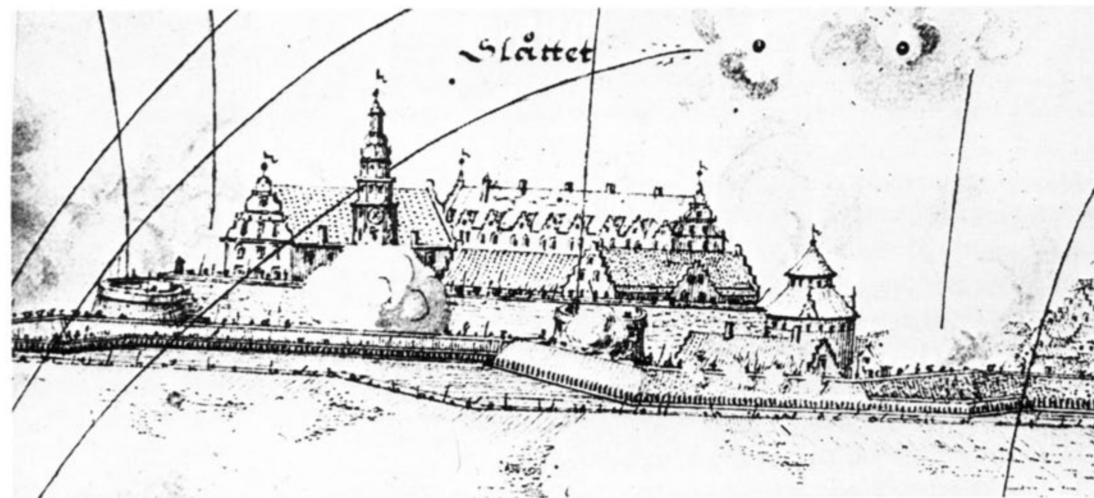
Åberg A: Kungaslott och adelsborgar från Vasatiden. Stockholm 1966.

CHRISTIAN IV:s TID
1596—1648

Christian IV tillträdde tronen vid myndig ålder år 1596. Hans regentskap över Danmark och Norge skulle komma att vara ända fram till år 1648. Den unge kungen fick ärva ett välbärgat land, men han lämnade efter sig ett nordiskt rike på ruinens brant. Krigen mot Sverige hade gått dåligt. Danmarks medverkan i det trettioåriga kriget hade fått katastrofala följder. Statens finanser var dåliga. Trots detta har Christian IV kommit att bli en av de mest omtyckta kungarna i dansk historia.

Kanske beror kungens popularitet på hans många kända svagheter. Liksom fadern trakterade han t.ex. brännvinskaggen med alltför stor iver. Efter hustruns död år 1612 gifte kungen efter en tid om sig. Det andra äktenskapet blev emellertid stormigt och alls inte utan skandaler. Skilsmässan år 1630

Malmöhus under den danska arméns belägring år 1677. Trots det kraftiga bombardemanget under den närmare en månad långa belägringen blev skadorna på de gamla tegelbyggnaderna endast av mindre omfattning. Teckning av Erik Dahlbergh (detalj).

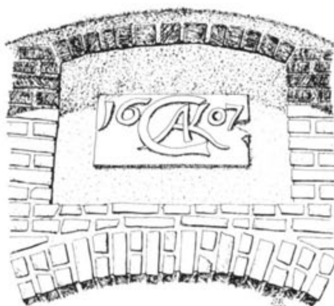
var kanske inte alls oväntad. Med sina två drottningar hade kungen 16 barn; med sina otaliga frillor blir antalet barn oöverskådligt. Det som gjort Christian mest berömd är kanske ändå hans stora och brinnande intresse för arkitekturen. Under kungens personliga ledning växte det upp en mängd vackra byggnadsverk, som man än idag kan beundra och förundra sig över. Slotten Rosenborg, Fredriksborg och Kronborg är några exempel. Tøjhuset, Rundetaarn och Börsen, samtliga i Köpenhamn, är andra exempel.

Även på Malmöhus byggdes det efter kungliga direktiv. Det omilda ödet har emellertid gjort att slottsholmen idag inte kan uppvisa några byggnader från Christian IV:s epok. En anlagd brand år 1870 lade hans borggårdsbebyggelse i ruiner. Kvar finnes några teckningar, några planuppmätningar och omfattande räkenskapshandlingar. År 1602 hade Sigvard Grubbe blivit länsherre på slottet och genom dennes byggnadsarbeten kom Malmöhus under Christian IV:s tid att uppleva en ny storhetstid. Länsherren var nära bekant med kungen och Christian var en ofta sedd gäst på Malmöhus. Renoveringsarbetena var omfattande. Man utvidgade t.ex. gamla fönsteröppningar, dörrar med konstnärligt utförda panelverk insattes och rummen och salarna målades i friska färger. Här och var lät man också klä väggarna med kläde.

Det största arbetet nedlades dock på den nya, stora flygelbyggnaden i väster. Denna länga planerades redan från början som ett magasin i tre våningar med rymliga loftsutrymmen. Mitt på långsidan, åt borggården, lades ett smäckert, runt trapptorn. Gavlarna utformades som volutgavlar, d.v.s. de hade bågformig avslutning upptill. Som kronan på verket lät man så i den norra gaveln insätta en inskriptionstavla av sten från Gotland. Själva tavlan målades i grå färg, medan de kungligas namnchiffer täcktes med gul färg. Tavlan finnes än idag i behåll och är numera placerad i porttornet strax över portöppningen.

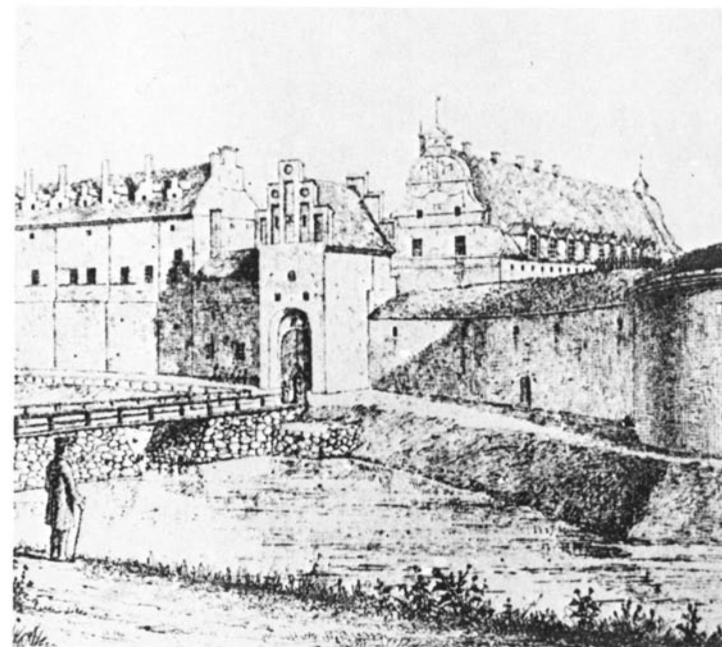
På de här återgivna två teckningarna från år 1677 respektive år 1860 kan man få en god uppfattning om hur denna flygelbyggnad en gång såg ut. På teckningen från år 1677 framgår också att den södra gårdslängan vid denna tid ännu ej gick ända fram till den pampiga flygelbyggnaden.

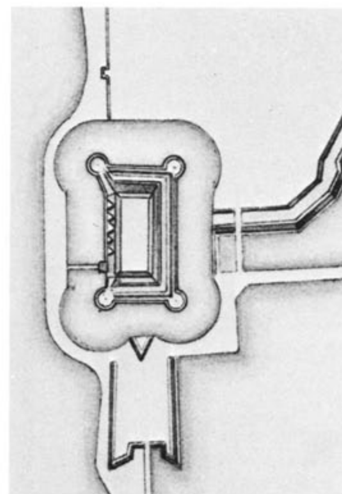
Ute i Europa härjade under Christian IV:s epok det trettioåriga kriget. Krigskonsten utvecklades allt snabbare. För att kunna motstå en belägrande armé, måste nu städerna omges av försvarsverk av en helt annan karaktär och omfattning än tidigare. I Malmö var Christian IV inte bara mån om att uppföra en ny magasinsbyggnad. Runt omkring slottet och staden ämnade kungen också uppföra nya befästningar som kunde svara mot tidens krav. Väster om slottet anlades en skans med två utskjutande, spetsiga bastioner. Arbetet avstannade emellertid efter det att bastionerna var klara och först år 1652 godkände den dåvarande kungen Fredrik III en plan på vidare utbyggnad av befästningskedjan runt hela staden.

Inskriptionstavlan, som i dag är placerad över slottsporten, satt en gång i Christian IV:s stora flygelbyggnad.

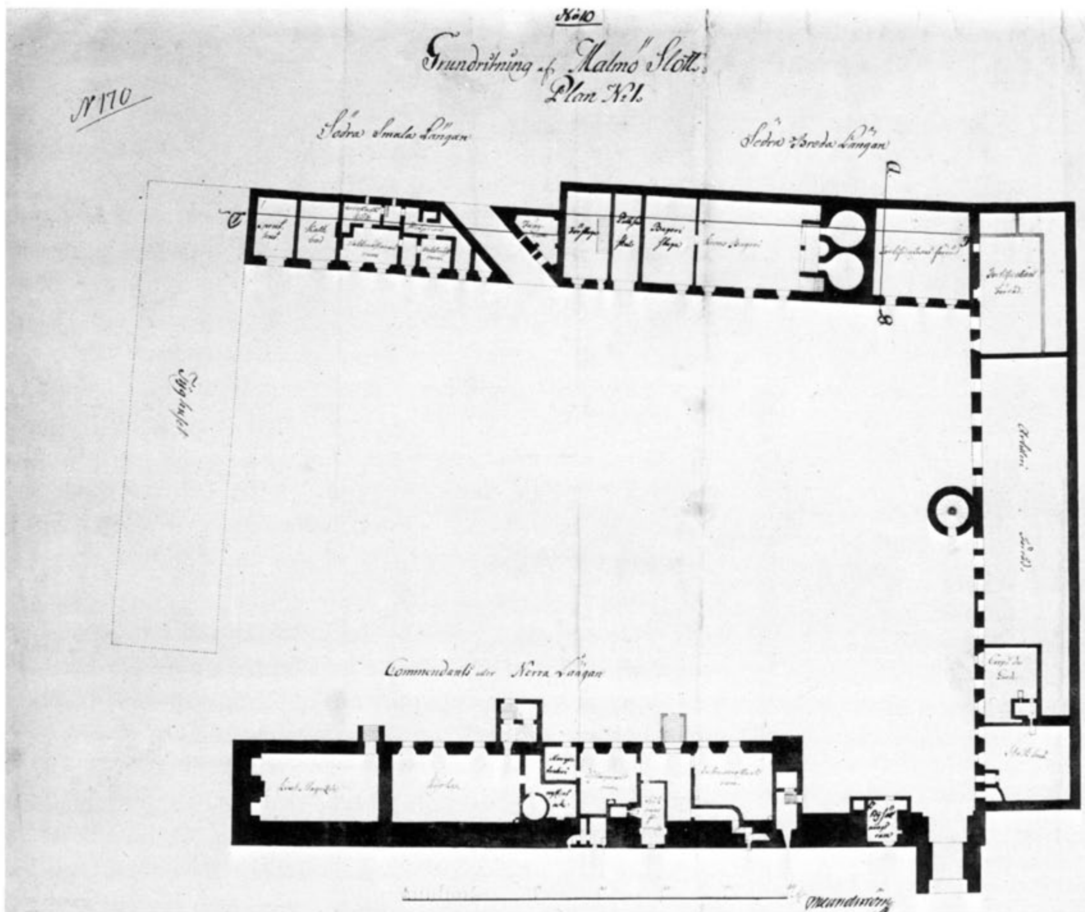
Malmöhus från norr år 1860. Christian IV:s vackra flygellänga liksom skyttegallerimuren till det nordvästra kanontornet fanns vid denna tid alltjämt kvar.

Malmöhus under 1650-talet. Två nya bastioner har tillkommit väster om slottet. Detalj av karta från verk tillägnat Fredrik III.

Plan över Malmöhus år 1805. I själva slottsbyggnaden fanns vid denna tid längst österut ett stort krutmagasin. Bredvid detta låg slottskyrkan. I väster fanns rum för tillfälliga arrestanter. Christian IV:s byggnad, d.v.s. den västra längan, innehöll ett stort artilleriförråd. Foto ATA.

FÖR ER SOM VILL VETA MERA:

Bager E:	Malmö byggnadshistoria till 1820. Malmö stads historia. Malmö 1971.
Clemensson G:	Malmöhus slotts historia. En översikt. O-tryck manuskript i Malmö museums arkiv.
Kalling S:	Försvarsverken i Malmö genom tiderna. Malmö försvar genom tiderna. Malmö 1944.
Kalling S:	Några iakttagelser vid rivningen av fängelselängorna på Slottsholmen. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1934.
Lindgren G:	Malmöhus byggnads historia och framtida användning. Malmö Fornminnesförenings Minnesskrift 1909—1919.
Sandblad N G:	Malmöhus och dess historia. Malmö museum 1841—1941. Malmö 1941.
Wanscher V:	Christian 4.s bygninger. København 1937.

SVENSKARNAS FÄSTNING
1658—1828

År 1658 blev Skåne genom freden i Roskilde svenskt. Den 1 mars detta år tågade en svensk trupp på omkring 2000 man över isen från Själland till Skåne. Fyra dagar senare kunde den segerrike Karl X Gustav i Helsingborg taga den nya provinsen i besittning. Den 9 mars anlände kungen till Malmö för en knapp veckas visit. Efter det att danska trupper bortforslat det mesta av slottets ammunition och artilleri tog svenskarna Malmöhus i besittning, allt enligt fredsavtalet.

Den 16 april samlades i Malmö representanter för Skånes adel, borgare och bönder. Sveriges kung skulle högtidligen sväras tro och lydnad. Ceremonin ägde rum i rådhusets Knutssal, en sal som dagen till ära festsmyckats med röd sammetshimmel. På Stortorget utanför sköts svensk lösen och knektkompanier paraderade. Sedan 1640-talet hade Skånes befolkning ständigt fått känna på krigets fasor. Men trodde någon denna vårdag 1658 på en långvarig fred tog han eller hon grundligt miste.

Från att ha varit centralort i Danmark kom Malmö nu att bli en ort av mindre betydelse i utkanten av svenskarnas mäktiga rike. I Stockholm gick diskussionens vågor höga om hur man bäst skulle förstärka Skånes försvar. Flera rådsmedlemmar ansåg att Malmös borgare ej var att lita på. I stället för att förbättra befästningarna i Malmö borde man därför bygga ut staden Landskrona till provinsens mäktigaste fästning. Man gick t.o.m. så långt i dessa planer, att Landskrona under 1660-70-talen räknades som Skånes huvudstad. Först på 1680-talet fick Malmö åter sig tilldelat denna sin gamla rangställning.

Trots att man således ifrågasatte staden Malmös befästningar var man i Stockholm ense om att själva Malmöhus skulle bevaras och förstärkas. Detta skedde också under åren fram till 1665. När så den framstående organisatören Erik Dahlbergh år 1669 blev kommendant på Malmöhus lyckades han

Karl X Gustav, maktlysten svensk erövrare och ockupant av uråldrigt danskt territorium. Målning av okänd konstnär.

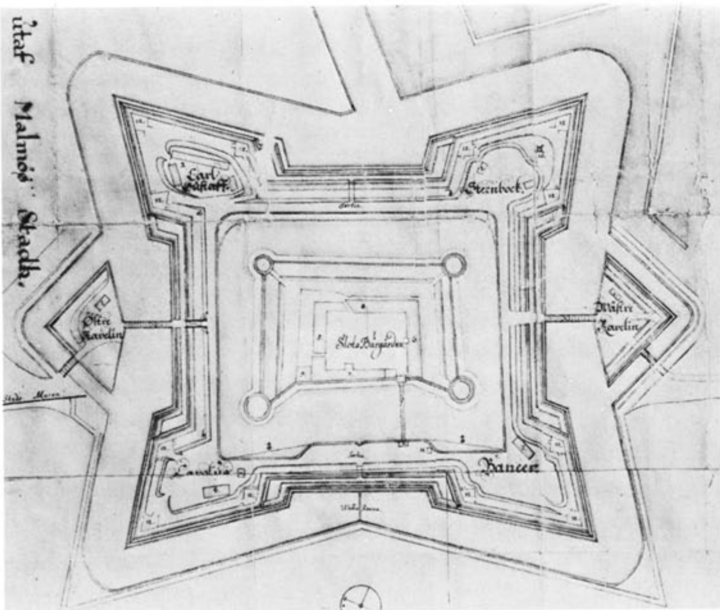

Erik Dahlbergh, av ofrälse börd, kom efter studier i utlandet att aktivt tjäna Karl X Gustav under dennes krigståg. År 1660 blev han adlad och under Karl XI:s regering avancerade han snabbt i graderna. Dahlbergh var bl.a. en skicklig tecknare och arkitekt. Hundratals teckningar över städer och fältslag har sin upphovsman i honom. Här har han t.ex. återgivit Malmöhus vid det högtidliga tillfälle då Karl X Gustav år 1658 höll sitt intåg i staden. Detalj av kopparstick utfört av W. Swidde efter teckning av Erik Dahlbergh.

få tillstånd att även påbörja utbyggandet av stadens befästningar. Som främsta inspirationskälla lär han ha anlitat den vid denna tidpunkten aktuella nederländska och franska befästningsskolans principer. Spetsiga bastioner, mängder med utanverk (s.k. raveliner) och huvudvallar med framförliggande låga vallar växte upp där tidigare starkt föråldrade försvarsverk och träskmarker funnits.

I Malmö verkade Erik Dahlbergh fram till år 1674. Följande år fick arbetet med befästningarna avbrytas p.g.a. det nya kriget med Danmark, ett krig som skulle komma att pågå i fyra år. Den 26 juni år 1677 fick Malmös nya befästningslinjer genomgå sitt elddop. Tack vare Erik Dahlberghs förutseende kunde stadens befälhavare Fabian von Fersen bakom mäktiga vallar denna dag leda ett framgångsrikt försvar mot en övermäktig dansk armé. Efter denna händelse framstod Malmö klart som Skånes viktigaste fästning. De utvidgade befästningsverk, som efter direktiv från Dahlbergh nu byggdes och vilka stod klara år 1697, gjorde staden i det närmaste ointaglig.

På vad sätt kom då försvenskningen att inverka på utseendet av det gamla danska kungaslottet Malmöhus? Redan år 1662 hade man bestämt att det skulle anläggas fyra kraftiga bastioner utanför den gamla slottsholmen. Dessa bastioner döptes till Carolus Gustavus, Stenbocken, Carolus och Banér. För att få fritt skottfält in mot staden från bastion Carolus

"Geometrisk Plaan och Delineation uthaf Malmöö Slott och Kasteel, iemute des Profiler; som det sigh nu befinner den 24 Octobris A°: 1669." Foto ATA.

Gustavus företog kronan inköp av den stadsdel som numera upptages av Kungsparken. När tvångsinköpet var klart rev man utan förbarmande ned bebyggelsen. Sammanlagt minst fem medeltida kvarter jämnades på detta sätt med marken. Orsaken var säkert att man misstrodde Malmöborgarnas försvenskade sinnelag. Bland det vi idag kanske mest beklagar är att det stora Gråbrödraklostret från 1480-talet genom detta ingrepp gick förlorat. Klostret låg där nu infarten till Kungsparkens restaurang finnes.

Men låt oss från denna utflykt nu återvända till området innanför slottsvallarna. Under slutet av 1660-talet skedde alltså en kraftig och effektiv utbyggnad av stadens och slottets befästningar. Tack vare en ovanligt detaljerad redogörelse över slottet från år 1697, författad av generalkvartermästarelöjtnanten Gerhard von Buhrman, får vi svar på frågan hur slottsholmen såg ut vid denna tidpunkt. Slottsmodellen, som visas på nästa sida, är gjord efter bl.a. denna beskrivning.

I stort fanns slottsholmens gamla danska bebyggelse kvar. Ett mindre, nybyggt korsvirkeshus mellan porttornet och den stora slottsbyggnaden stod dock färdigt. Detta hus hade kommendant Ramfelt tagit som sin tjänstebostad. I stället för att slå sig ned i de gamla, otidsenliga 1500-talsrummen flyttade alltså kommendanten ut i en enklare, men betydligt modernare byggnad. Christian III:s stora slottsbyggnad hade degraderats till en simpel magasinslokal. De rum, i vilka den stackars Bothwell hade suttit fången, hade gjorts om till slottskyrka för den 900 man starka besättningen.

Varför inte passa på tillfället och göra ett besök i slottskyrkan. Vår guide blir en detaljerad beskrivning från år 1720. Vi öppnar den stora dörren av ek med *"stora gambla gångjärn och tijokt låss utantill"* och träder in i halvdunklet. En mittgång med tegelbeläggning leder fram till altaret. På ömse sidor om gången finnes flera bänkrader. På den norra *"qwinfolkzsijdan"* har två bänkar gjorts odugliga genom att sätena av någon anledning försvunnit. Vi märker också att det längst fram i salen finnes två bättre bänkar av ek, antagligen för kommendanten med familj. Här framme står också prästens egen ekbänk.

Modell över Malmöhus, visande fästningens utseende år 1697. På endast några få årtionden hade vid denna tid Malmö med Malmöhus förvandlats till en av de starkaste fästningarna i Skandinavien, ett svenskt riksfäste i ockuperat land.

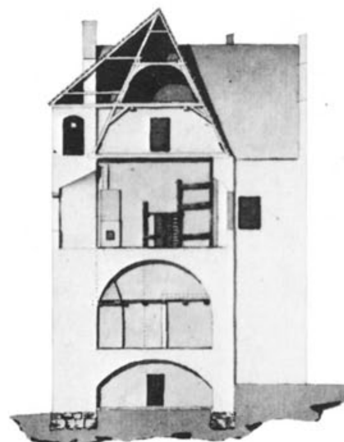
Alltaret med Taflan är af Furubräder, måhlat med 2ne passionsstijcken. 2ne mässing liusstakar stå uppå altaret och ligger derpå en gammal hwit duuk..." På altaret återfinner vi "*en liten Silfwer Kalck med Kung Carl den XItes nambn uppå samt en liten ablatstallerik af Silfwer*". Bredvid altaret står predikstolen. Denna är av furu, men har på utsidan täckts av ekplankor.

Det är ingen tvekan om att församlingen ute på slottsholmen av anno 1720 hade det fattigt och torftigt ställt. Den stackars prästen fick visserligen det stora privilegiet att få sitta i ekbänk, men detta var kanske en av de få glädjeämnena i tillvaron. "*Mässesiortan*" som han bar var "*aldeles försleten*" och den blå mässhaken hade för länge sedan sett sina bästa dagar. Den vita duken över altaret hade råttorna förvandlat till nära på oigenkännlighet. Flera av fönsterrutorna mot borggården var sönderslagna eller spruckna och på predikstolen stod ett odugligt "*timmeglas*".

Christian IV:s västra länga fungerade år 1697 som proviant-hus och i de två stora längorna i söder fanns bl.a. stall, vagnbod, kokhus och andra viktiga utrymmen för den inhysta soldathopen. Den kraftiga tegelbyggnaden på borggårdens östra sida var tyghuset, väl försett med kanoner och tillbehör till dessa.

Den s.k. "slottsbibeln". Enligt en på latin avfattad skrift på titelbladets insida skänktes år 1633 ovan avbildade exemplar av Christian IV:s bibelutgåva till slottskyrkan i Malmö. Givaren var den nyutnämnde länsherren på Malmöhus, Tage Thot. Anteckningarna är utförda av Hans Nielsen Tolløs, stadskaplan och slottspräst i Malmö mellan åren 1632—1639. "Slottsbibeln" kunde år 1914 genom inköp från Danmark återbördas till Malmöhus och boken utgör nu ett av de få autentiska lösörena med anknytning till slottets äldre historia. Christian IV:s bibelutgåva trycktes mellan åren 1631—1633.

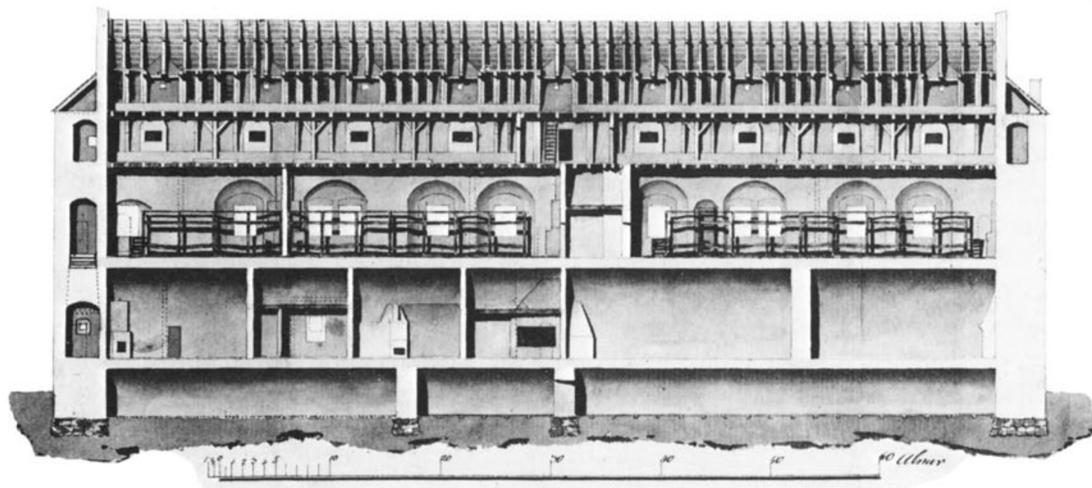
Längd- och tvärsektionsuppmätningar av slottsbyggnaden år 1805. Flera av de ursprungliga mellanväggarna fanns vid denna tid fortfarande kvar. Först under 1800-talets fängelseepok kom de stora och förödande ingreppen i det gamla slottet. Foto ATA.

Bastion Banér i nordväst låg år 1697 tämligen öde med endast två soldatbaracker, båda uppförda i korsvirke. Dessa försvann på 1770-talet och ersattes av ett nytt ståtligt tyghus, det nuvarande "Kommendanthuset", vilket började uppföras år 1787. När kung Gustav III den 26 oktober samma år personligen besiktigade byggnaden var taket redan på plats. Men det slutliga iordningsställandet tog tid och först år 1810 kom byggnaden att utnyttjas som tyghus.

När 1700-talet fortfarande var ungt kan man utan tvekan säga att det en gång så stolta Malmöhus befann sig på förnedringens brant. Krigskonsten hade gjort försvarsverk av tegel och murbruk föråldrade, nu fordrade man i stället höga skyddsvallar och breda vallgravar. De gamla byggnaderna brukades visserligen alltjämt, men närmast som rena förrådsutrymmen. År 1697 omtalas t.ex. att icke mindre än 2546 centner krut förvarades här. Med nutida räknesätt skulle detta motsvara den skrämmande siffran av 108 ton högexplosiv vara.

Under 1700-talet finns exempel på hur grova förbrytare under en kortare tid insattes på Malmöhus i väntan på domsbeslut. Ett av många människoöden må här nämnas. Under

Utanför själva slottsholmen, på de fyra spetsiga bastionerna, anlades en hel del byggnader, behövliga för garnisonens underhåll. Speciellt på bastion Carolus Gustavus i sydöst växte det upp ett hantverkarkvarter med klensmeder, grovsmeder, timmermän, remsnidare och många andra. På bastion Stenbocken i sydväst stod en korsvirkesbyggnad, vilken tjänstgjorde som kronobageri. Här stampade med nakna fötter bagaren och två arbetare dagligen den deg som i de stora ugnarna skulle bli bröd till soldaterna. På bastionen fanns också slottsmöllan, en stubbamölla. Trots den intensiva beskjutningen vid belägringen år 1677 skadades ej möllan värre än att den kunde brukas ända fram till år 1849, låt vara att den under denna tidsrymd flera gånger reparerades. Sistnämnda år brann möllan ned varefter den nuvarande "holländaren" uppfördes.

Malmöhus från luften en vårdag under slutet av 1920-talet. Den under 1600-talet uppförda bastionkransen runt omkring själva slottsholmen avtecknar sig tydligt med sina spetsiga hörn och raka begränsningslinjer. Här och var har vallgraven fyllts igen, men de befintliga vägarnas sträckning avslöjar hur de gamla befästningsverken en gång legat, jämför t.ex. med befästningsplanen på sidan 66.
Inne på slottsholmen pågår denna vårdag restaureringsarbetena. Ännu omges borggården av de höga fängelselängorna, men snart ska Malmö museums nya byggnader växa upp på denna plats.

1720-talet fanns det i Malmö en s.k. nattman vid namn Christian Jönsson. Förutom i Malmö skötte han denna nattmanssyssla även i Lund. År 1723 avsade han sig dock Lundadistriktet och rekommenderade istället Joen Mattisson till detta föga aktningsvärda ämbete. Den 20 juni åkte Christian till Hjularöd, varvid han på vägen hälsade på hos Joen. I dennes bostad misshandlade Christian på ett så bestialt sätt sin dräng Per, att denne avled. Christian lät då forsla pojken till Harlösa och här sänktes liket i ån. Joen Mattissons mun tystades med hotelser och gåvor.
Liket flöt emellertid upp och Christian greps i Lund och här avkunnades också dom. Mördaren fördes av en profoss och två vaktkarlar till Malmöhus och han kom här att bida sin tid till dess domen prövats i hovrätten. Trots att Malmös nattman begärt snabb dom dröjde besked därom ända till den förste oktober. Christian fördes denna dag in i Malmöhus slottskyrka och domen upplästes. Samma eftermiddag försökte den dömde föregå bödeln genom en rakknivs vassa

egg. Självmordsförsöket misslyckades och avrättningen uppsköts till den sjätte november, på det att såren skulle hinna läkas.
Christian Jönsson halshöggs, parterades och steglades i Lund. Femtio soldater från garnisonen på Malmöhus bildade spetsgård. Det var Lunds nattman som fick uppdraget att för en summa av 5 daler stycka sin gamle yrkesbroder och till allmänt beskådande och varnagel lägga honom på stegel.

FÖR ER SOM VILL VETA MERA:

Bager E: En försvunnen stadsdel. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1938.

Book T: Skånelands befästa städer. Ale 1973:2.

Engström B: En seglivad sälle. Ett drama och en sorglustig episod på Malmöhus. SDS 16/1 1938.

Engström B: Malmö garnison genom femhundra år. Malmö försvar genom tiderna. Malmö 1944.

Ersgård H: Hyllningsceremonin i Malmö den 16 april 1658. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1958.

Ersgård H: Malmö eller Landskrona? Malmö Fornminnesförenings årsbok 1960.

Jaensson I: Malmö belägring 1677. Årsboken Kring Malmöhus. Malmö 1973-74.

Kalling S: Försvarsverken i Malmö genom tiderna. Malmö försvar genom tiderna. Malmö 1944.

Kalling S: Gamla kartor som berättar om Malmö belägring 1677. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1965.

Kalling S: Malmöhus och Malmö kastell. SDS årsbok 1960.

Kalling S: Nya tyghuset i bastionen Banér. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1966.

Kalling S: Slottsmöllan i Malmö. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1948.

FÄNGELSETIDEN
1828—1914

Genom diverse strafformer har mänskligheten alltid försökt stävja brottsligheten. Fängelse som bestraffningsform har dock knappast praktiserats under en längre tidsperiod. Fram till och med slutet av 1700-talet var det istället brukligt med ett mycket snabbt bestraffningsförfarande. Oftast kunde det fastställda straffet gå i verkställelse samma dag som brottet begåtts. Endast för de grövsta brotten sattes fången i fängelse i avvaktan på dom. Någon direkt motsvarighet till vår tids fängelser fanns alltså inte. Däremot utdömdes ofta straffarbete. Så forslade man t.ex under den danska tiden över fångar till Bremersholms skeppsvarv i Köpenhamn. Efter det svenska övertagandet transporterades olyckliga människor till hårt arbete på Marstrands beryktade fästning.

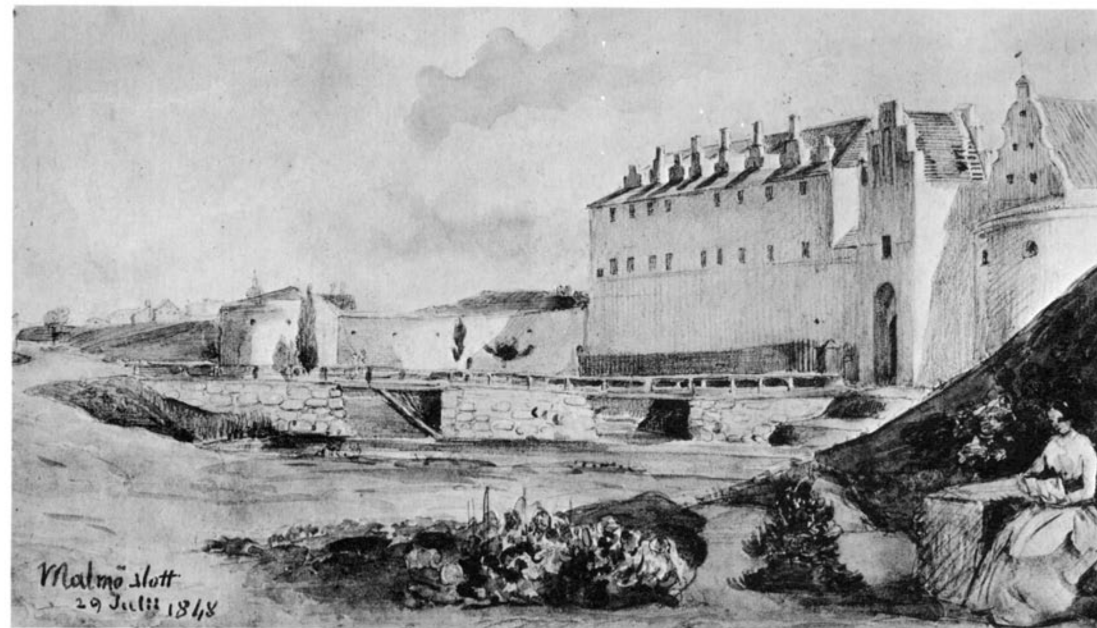
Människorna under medeltiden verkar ha varit experter på att finna fram allehanda ruskiga strafformer. I stort sett gick straffen ut på två saker, hastig och raffinerad avrättning eller förnedring inför folket. Till de senare formerna kan nämnas den spanska kappan, ritten på trähästen och bärandet av *"tjuvstenarna"*. Till det förstnämnda hörde att avrättas med svärd, yxa, rep eller eld. Mot kvinnliga förbrytare lär man dessutom ha varit märkligt chevaleresk. Då det ansågs förnedrande att hugga huvudet av en kvinna, begravdes hon ibland helt enkelt levande. För att på ett sadistiskt sätt dryga ut avrättningsfestligheterna, fick det stackars offret dessutom en balja över huvudet. Den nya strafformen fängelse verkar med dessa äldre bestraffningsformer i åtanke kanske rent av barmhärtig.

År 1741 stod Landskrona citadell färdigt och rösterna höjdes ånyo för Malmös befästningars raserande. Under 1800-talets första decennium jämnades också stadens vallar med marken. Malmöhus fick dock stå kvar, kanske därför att det just under början av 1800-talet genomgått en nödtorftig reparation. Bredvid slottsholmen inhystes nämligen under denna tid en till Malmö förlagd eskader av den svenska flottan.

Då den svenska fångvården nyorganiserades under Karl XIV Johan fick det gamla slottet åter en uppgift att fylla. År 1828 flyttade de första fångarna in. Dessa, 100 till antalet, hade från Vadstena Correktionsinrättning forslats till sin nya förvaringsplats 40 mil söderut i riket. Även den första fångvårdspersonalen var långväga gäster, tidigare verksamma i Varbergs fästning. Fem år senare var den inre ombyggnaden av slottet till fängelse avslutad och hädanefter kunde 1000 fångar samtidigt vara intagna på *"Malmö Correctionella Arbetsfängelse"*.

Tidigt på morgonen söndagen den 4 september 1870 vaknade Malmös innevånare av kraftigt kanonmuller från slottet. Detta var upptakten till ett utdraget, dramatiskt skådespel. Platsen var den vattenomflutna slottsholmen. Nedanstående ögonvittnesskildring är hämtad ur Snällposten den 5 september:

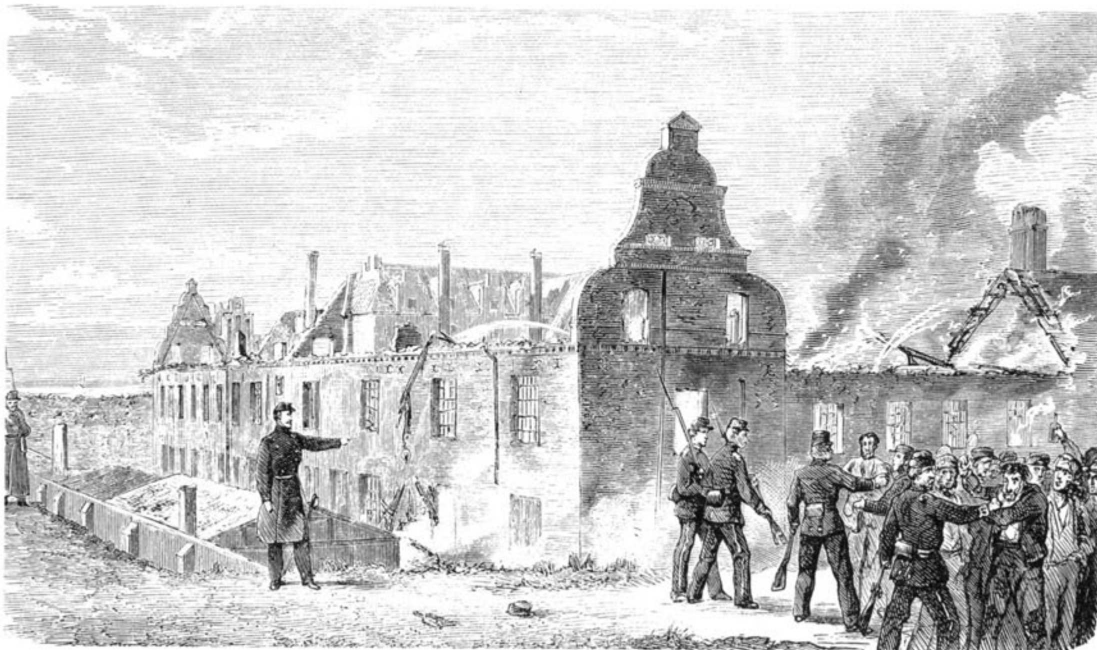
Tanken på samarbete över de nordiska rikenas gränser kom till utlopp speciellt år 1848. Det preussiska hotet mot Danmark fick Oscar I:e att dra samman svenska hjälptrupper på närmare 10.000 man i Malmö. Trupperna inhystes i görligaste mån hos borgare men en stor del fick logera i den tältstad som växte upp kring slottet. Som adjutant hos kronprinsen tjänstgjorde Fritz von Dardel. Med sin akvarellpensel fångade han många episoder från denna märkliga sommar då kriget syntes så nära. Den här återgivna idylliska akvarellen av slottet svarar kanske dåligt mot det elände som existerade bakom murarna.

"ELDSVÅDA. Igår kl. omkring 7 på morgonen tillkännagav fyra kanonskott att eld utbrutit inom härvarande straff och arbetsfängelse. Elden, som efter all sannolikhet blivit anlagd, hade utbrutit i trätrådsfabriken i slottets västra flygel, vilken inom kort stod i ljus låga. Den starka nordvästliga blåsten förde elden in över gården, varest funnos stora timmerupplag, och man fruktade att hela slottet skulle bli rov för lågorna. Emellertid lyckades man omsider efter stora ansträngningar begränsa elden så att utom hela västra flygeln, vilken icke kunde räddas, enbart hälften av södra byggnaden förstördes.

Fångpersonalen, 780 man, blev utsläppt och fick taga plats på fästningsvallarna. En del av fångarna deltog villigt i släckningsarbetet, men mängden vägrade att arbeta och låg på vallarna som sysslolösa åskådare, under det de mellanåt sprang upp, hurrade och dansade. De hade även åtkommit brännvin, vilket förhöjde vildheten. Fångbevakningspersona-

Den dramatiska slottsbranden söndagen den 4 september 1870. Trägravyr i "Illustreret Tidende" av Bernhard Olsen.

"Brefkort" med ljustryck från början av seklet. Avsändaren, med adress A.P. p.r. Södervärn, har med orden "Lef i friheten" gett ett kanske behövligt råd till mottagaren "Roland" i Ljungby. Malmö museums arkiv.

len var under dessa förhållanden otillräcklig, så att man måste dels inkalla till tjänstgöring det stadspermitterade manskapet av husarerna, dels telegrafera till chefen för södra skånska infanteriregementet att skyndsamt erhålla 150 man med skarp ammunition, och under dagens lopp anlände omkring 100 man.

Släckningsarbetet leddes med utmärkt raskhet. Omkring kl. 2 erfor man, att eld åter var anlagd i norra byggnaden eller i gamla Malmöhus slott, men man lyckades dock att snart kväva elden här. Beklagligtvis inträffade den olyckan, att, då en skorsten instörtade, tvenne strålförare blev ihjälslagna och 3 andra personer hårt skadade. De båda omkomna var mureriarbetarna Lindskog och Lönnberg.

På eftermiddagen ansåg man sig kunna hoppas att släckningen skulle till aftonen för det mesta vara verkställd, men dessvärre tog elden ny fart omkring kl. 7 på kvällen, då klämtning ånyo tillkännagav faran. Hela staden kom då i rörelse och envar var bekymrad över, att i händelse den stora fångpersonalen icke skulle kunna hållas kvar, man då icke heller kunde veta vilka olyckliga följder för samhället detta kunde medföra. Emellertid vidtogs den åtgärd att kommendera alla

fångarna att begiva sig in i den norra byggnaden som var oberörd av elden. Större delen lydde, men en del visade sig motsträviga, och måste tvingas in. Därjämte cernerades (omringades) fästningen av militärer.
Släckningsarbetet började nu åter med förnyad kraft sedan nytt manskap erhållits. Men kl. 10 på aftonen började klämtningen för tredje gången. Elden lågade upp ånyo, och det behövdes mer släckningsmanskap. Fångarna hade också blivit oroliga, och ett par hundra bröt sig ut på inre borgården, där de dock förhöll sig stilla. Bevakningen utgjordes nu av omkring 300 man varje med 10 skarpa skott, och sålunda fördelade, att en avdelning upptog inre borggården, alla poster på vallarna var fördubblade, starka avdelningar besatte bryggan över graven och på yttre sidan om denna senare stod en tät kedja kring hela fästningen. Släckningsarbetet fortgick sedan efter erhållen förstärkning ganska raskt, ehuru elden inom den västra byggnaden var mycket stark.
Under natten har fångarna förhållit sig stilla. Elden är ej ännu alldeles utsläckt, men någon fara för dess utbredning finnes icke för handen."
Efter branden fick fängelseledningen mottaga hård kritik för sin skötsel av anstalten. Kanske var det denna kritik som kom styrelsen att vid nyuppförandet satsa på ett helt nytt anstaltstänkande. Tidigare hade fångarna spärrats in i masslogement med upp till 130 man i varje. Nu slöts celldörrarna varje afton om fångar i enskilda bås, s.k. nattceller. Fängelset i Malmö var bland de första i landet som inrättade sådana enskilda celler. Delegationer från när och fjärran gjorde studiebesök och spred idéen vidare. Trots dessa nymodigheter var emellertid fängelsets dagar snart räknade. Ridån kom att gå ned över en av Malmöhus mest förnedrande epoker. År 1914 upphörde det att vara straffanstalt.
Fängelsetiden gick hårt åt de gamla byggnaderna. De två södra kanontornen raserades omkring år 1830 och tio år senare var man i färd med att schakta bort de yttre vallarna. En stor del av gårdsbebyggelsen hade brunnit ned eller rivits, slottsbyggnadens innanmäte hade vandaliserats och mängder med nya dörr- och fönsteröppningar hade upphuggits. Efter branden raserades också den gamla skyttegången mellan porttornet och det nordvästra kanontornet.

Oblatask och patén, använda vid nattvardstjänsten i fängelsekyrkan.

Fångbevakningspersonalen samlad framför fängelsets porttorn. Fotografiet är taget ca 1895. Mannen i vitt är kamreren, doktor Dahlin och mannen med den stolta ställningen till höger om honom är löjtnant von Porat. Fängelsedirektören major von Mentzer iklädd sabel, står mitt i bilden.

Det nordvästra kanontornet tjänade först som sjuksal och kök för fängelsegarnisonen, sedermera blev det bostad för den vakthavande fanjunkaren och en underofficer. Att det nordöstra kanontornet till stor del skonades från alltför ingående förstörelse berodde kanske på dess dåliga rykte. Under fängelseperiodens tidigare hälft placerade man här s.k. *"bekännelsefångar"*. Efter att fångarna vistats en längre tid i de mörka, kalla, fuktiga och i övrigt föga komfortabla utrymmena kunde man nog tämligen lätt få fram en brottsbekännelse. Denna skrämmande form av fångvård upphörde i Malmö år 1855.
Flera tragiska och ibland sorglustiga episoder från fängelsetiden har bevarats till eftervärlden. Låt oss i detta sammanhang nämna några stycken.

Ett brev från år 1886 visar med önskvärd tydlighet hur hårt dåtidens rättsskipning agerade. Brevet är ställt till fängelsedirektören i Malmö. En olycklig fader försöker förtvivlat få nåd för sin 22-årige son, gjuterigesällen August Hagberg. Brottet bestod i att sonen vid Korndals gjuteri tillverkat två stycken enkronor i tenn. Detta måste tydligen ha varit ett oerhört hot mot dåtidens samhälle. Domen löd på icke mindre än 4 års straffarbete och *"förlust af medborgerligt förtroende under 10 år utövfer strafftiden"*. Om stackars August fick nåd förtäljer oss däremot ej de bevarade handlingarna.

Petiga revisorer har det alltid funnits. En sådan sattes t.ex år 1891 att granska fångvårdskostnaderna för Malmöhus. En brist i redovisningen uppdagades och ansvarig tjänsteman ålades att inlämna förklaring. Svarsbrevet har följande lydelse:

"Som bagarne här i staden icke i allmänhet tillverka hvetebullar à 4 öre per st., måste sådana i förväg beställas och har beställningarna af dylika till högtidskosten Julafton 1890 troligen af mig blivit gjord någon af dagarne d. 20—23 December. Som fångantalet å Länsfängelserna nästan dagligen ändras något och då samma antal här den 20 December utgjorde 80, den 21 December 79, den 22 December 77 och den 23 December 71, har jag då bullarna beställdes, helt visst ej kunnat beräkna, att antalet på Julafton skulle nedgå till 63, utan kommit att beställa 10 st. bullar för mycket. De till återbetalning anmärkta **40 öre** *bifogas."*

Ett slott från gångna storhetstider, förevigat med kamerans hjälp en dag omkring sekelskiftet. Den breda slottsgraven är i det närmaste tömd på vatten och i förgrunden löper den föga estetiskt tilltalande "suckarnas bro". Över bron marscherade morgon och kväll de fångar som arbetade i fabriken på bastion Carolus. För att förhindra rymning hade bron försetts med tak. Likväl skedde det då och då flyktförsök, vilka för det mesta misslyckades. Straffet för dylika brott kunde bli spöslitning. Detta fick dock verkställas först efter det att fången undersökts av fängelseläkaren och förklarats kunna tåla behandlingen.

Sabelbehängda kolleger inom fångbevakningskåren, fotograferade en solig sommardag ca 1895. Mannen längst till höger är fanjunkare Holmer, vilken sedermera skrev en bok om fängelselivet på Malmöhus.

Förr i tiden var sedelförfalskning en inte alltför ovanlig företeelse i vårt land. Det torde däremot ha tillhört sällsyntheterna att dömda förfalskare kunde få fortsätta sin verksamhet innanför fängelsemurarna. Likväl skedde detta vid Malmöfängelset under åren 1845-47. Den nyutnämnde fängelsedirektören Fredrik Flintberg fick sistnämnda år kännedom om den olagliga verksamheten. Inför förvånade myndighetspersoner rullades så den märkliga historien upp.

Trots att ingen fånge kunde bevisas skyldig, var fängelseledningen säker på, att boven i dramat var en arbetsfånge vid namn Stenberg. På något sätt hade denna brottsling lyckats erhålla praktisk erfarenhet i den svåra graveringskonsten. De erforderliga arbetsredskapen kunde tämligen obehindrat förfärdigas i de stora masscellerna då fångvaktarna ytterst sällan vågade sig in i dessa.

Rekvisitan i förfalskningsproceduren var följande: en tryckplåt av tenn med fastlödda bokstäver och siffror, ett flertal trämatriser för framställning av vattenmärken samt två graverade mässingsplåtar för framställning av s.k. vitstämplar. Produktionen omfattade endast sedlar i valören 16 schillingar banco. För att dölja eventuella amatörmässiga drag i tillverkningen smutsade man slutligen ned de falska pappren. Hur många av dessa falska sedlar som kommit i omlopp innan bedrägeriet avslöjades vet man ej. Sedlarna användes bl.a. av de fångar som sysslade med arbeten ute i staden. På

detta sätt kunde man komma över brännvin, fläsk och andra innanför murarna eftertraktade varor. Först efter ett intensivt detektivarbete lyckades fängelsedirektören få tag i redskapen och få den illegala verksamheten stoppad.
En septemberdag år 1837 utspelades på borggården ett blodigt drama som klart visar att många av internerna var av råbarkad natur. Mellan klockan fyra och halv fem på eftermiddagen upphanns fängelseföreståndaren Hans Cannon av correctionsfångarna Carl Fredric Carlquist och Johan Fredric Wahlgren. Med ett hugg i halsen, åstadkommet av en dold

Den inre borggården i början av seklet. Till vänster den efter branden år 1870 nyuppförda fängelsebyggnaden med sina rader av fönstergluggar in till ensamcellerna. Utbyggnaden från själva slottsbyggnaden till höger på bilden är ett under fängelsetiden uppfört trapphus upp till slottets andra våning. Ett svårt förfall vilade över denna i särklass dystra miljö.

kniv, överrumplade Carlquist rättvisans tjänare. Wahlgren ändade offrets liv genom ett hugg i tinningen. Dramats sista fas utspelades på samma plats den 8 juni följande år. I åsyn av sina fängelsekamrater föll då mördarnas huvuden för bödelyxan.

FÖR ER SOM VILL VETA MERA:

Andersson H:	Hans Cannon. Fängelseföreståndare med tragiskt slut. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1974.
Bager E:	Ett och annat om brott och straff i gångna tiders Malmö. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1941.
Holmer G:	Bakom lås och galler. Några minnesanteckningar från en trettioårig tjänstgöring vid gamla Malmöhus. Stockholm 1909.
Kalling S:	Slottsholmens nordvästra kanontorn. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1957.
Lagerqvist L O:	Sedelförfalskningarna i Malmö fängelse, 1845-47. Nordisk Numismatisk Årsskrift 1959. Malmö Slottsbrand. Ett fyrtioårsminne. Artikel i SDS 5.9 1919.
Mannerhult E:	Mordbranden på Malmöhus. Ett 80-års minne. Sk.D 4.9 1950.
Persson H:	När Malmöhus var centralfängelse. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1950.
Widding L:	Svenska äventyr. Uppsala 1975.

MALMÖ MUSEUM
1841 till nutid

Malmö museums långa historia är bl.a. en historia om en ständig kamp med otillräckliga utrymmen. Museet har flyttat många gånger, alla gångerna därför att samlingarna blivit för stora. Även i vår tid brottas det stora museet med utrymmesbrist. Trots att man nu koncentrerar sig på att endast visa små men väl valda delar av samlingarna, fordras bl.a. för den pedagogiska uppläggningen större utrymmen. Det fanns en gång för inte så länge sedan enorma, outnyttjade utrymmen ute på den gamla slottsholmen. Så är ej längre fallet.

Och alltsammans började tack vare en ensam mans energi. Mannen hette P. A. Hultman och hans yrke var stadskomministerns. Den idoge mannen ledde dessutom en privatskola i staden. För att ha studiematerial till undervisningen påbörjade han en insamling av främst naturhistoriska föremål. År 1841 bildades *"Skånskt Naturhistoriskt Museum"*. Över 60 malmöborgare anmälde sitt intresse för att stödja museet, däribland den framstående L. I. Bager. Hultman lämnade emellertid snart staden och samlingen packades ned.

Ingen vet väl hur det gått med föremålen om inte lektor M. C. J. Eurenius intresse för dessa och för museifrågan väckts. År 1851 återbildades *"Skånskt Naturhistoriskt Museum"*. Föremålen uppställdes i stadens dåvarande läroverk, inrymt i den fortfarande existerande Dringenbergska gården mitt emot Jörgen Kocks hus. Endast två rum stod till museets förfogande. Det är därför kanske inte så underligt att man redan efter tre år drabbades av platsbrist. Tack vare pengar från en stödförening kunde den västra gårdslängan påbyggas med en tredje våning och detta för sin tid stora utrymme tog museet i besittning.

Till den naturhistoriska samlingen fogades efter hand den konst- och kulturhistoriska samlingen, jordfyndssamlingen, den stadshistoriska samlingen samt den etnologiska samlingen. Dessutom lades under början av 1850-talet grunden till den mynt- och medaljsamling, vilken numera är den näst största i landet. År 1868 beviljade Malmö Sparbank ett anslag till museets underhåll. Tack vare detta och ytterligare årligen inkommande bidrag säkrades samlingarnas fortbestånd. Dessa växte snabbt och snart var även den nya museilokalen för liten. Men nu brottades även läroverket med trängselproblem. År 1879 flyttade därför de två institutionerna tillsammans in i den då nybyggda skolbyggnad som kom att få namnet Malmö latinskola. Museet inrymdes i den övre våningens norra hälft. Dessa relativt rymliga lokaler blev emellertid snart begärliga för det snabbt expanderande läroverket. Museet måste åter flytta, men vart hän?

År 1889 hade Malmö stad övertagit museets stora samlingar. Tio år senare beslöt stadsfullmäktige att låta uppföra en särskild museibyggnad vid Regementsgatan (nuvarande stadsbiblioteksbyggnaden). Ritningarna till denna utarbetades av lektor J. Smedberg. Eldsjälen bakom Malmö museum, lektor Eurenius, hann dock aldrig uppleva det stolta invigningsögonblicket den 12 oktober 1901. Strax efter grundläggningen avled Malmö museums förste chef.

Malte Eurenius, född 1821, filosofie magister 1844, lektor vid Malmö läroverk och tillika chef för Malmö museum.

Från restaureringen av slottets huvudlänga på 1920-talet. Bilden är tagen vid den östra loftsgaveln. Jämför med bilden på sidan 20. Under arbetets gång fann man i de skadade 1500-tals murarna rester efter bjälkhålen till den ursprungliga takkonstruktionen. Härigenom kunde bl.a. den äldsta takvinkeln bestämmas. Ombyggnadsplanerna ändrades och den viktiga takrekonstruktionen baserades helt på de nyvunna resultaten. Foto ATA.

Väl medveten om museets ständiga krav på större utrymmen hade lektor Smedberg tagit till i överkant när det gällde storleken på den nya museibyggnaden. Man uttalade vid denna tid till och med farhågor för att lokalerna aldrig skulle kunna fyllas. Men redan tjugo år senare var samma lokaler så fyllda med föremål att man nu började se sig om efter nya utställningsutrymmen. Blickarna kom att riktas mot det tomma Malmöhus.

Intresset för Malmöhus som historiskt minnesmärke vaknade på allvar under 1900-talets första år. Det danska National-

Portalen i den s.k. "danska trädgården" är utförd i sandsten av stenhuggarmästaren E. Nielsen efter en modell av bildhuggaren Th. Hansen, båda från Köpenhamn. Portalen tillverkades till "Baltiska utställningen" i Malmö år 1914 och var då placerad kring ingången till den danska utställningen.

museet bekostade åren 1901—1905 en undersökning och uppmätning av de delar av slottet som härstammade från den danska tiden. Arbetet utfördes av arkitekt A. Mathiesen. Som assistenter hade denne forskare två för mord dömda fångar. Resultatet av arbetet offentliggjordes år 1907 och detta kom i hög grad att påverka opinionen för Malmöhus bevarande och upprustning.

Redan när fångvården lämnade Malmöhus år 1914 höjdes röster för att överflytta Malmö museum till det tomma slottet. I mars 1915 inbjöd Malmö Fornminnesförening allmänheten till en visning av och ett föredrag om Malmöhus. Föredragshållare var A. Mathiesen och han fick p.g.a. den oväntade publiktillströmningen hålla sitt föredrag två gånger. Organisationen bakom upptagandet av entréavgifter bröt helt samman då över 500 personer trängde på. Allmänhetens intresse för det gamla slottet var överväldigande.

Genom beslut av riksdagen år 1919 beviljades ett anslag för en omfattande utredning om slottets byggnadshistoria och dess framtida upprustning. Arbetet kom att utföras under ledning av bl.a. lektor K. Berlin. Arbetet omfattade inte bara

Malmö museum har länge bedrivit en omfattande utåtriktad verksamhet. Ett led i detta arbete är den rådfrågningsservice som varje tisdag gratis erbjudes allmänheten. Mellan kl. 14.00—16.00 dessa dagar packas i de olika tjänsterummen en strid ström av privata "dyrgripar" upp av förväntansfulla ägare. På bilden ses museiintendent Lotte Ehrenstråhle i verksamhet.

undersökning av själva byggnaderna utan även utgrävningar på bl.a. borggården. Under åren 1927—1928 påbörjades så slottsrestaureringen i större skala. Arbetet leddes av länsarkitekten N. A. Blanck och arkitekten E. Lundberg. Under restaureringen påträffades spår efter den ursprungliga takkonstruktionen. Planerna omarbetades och restaureringen kom till stora delar att bli en omfattande rekonstruktion av slottsbyggnadens övre partier. År 1931 kunde så det *"nya"* Malmöhus överlämnas till Malmö stad.

År 1932 utlystes en stor arkitekttävling rörande nya museibyggnader på slottsholmen. Det vinnande förslaget var signerat C-A Stoltz. De gamla fängelselängorna jämnades med marken, och den nya museibyggnaden tog form. Den 18 juni 1937 kunde så för första gången det nyordnade Malmö museum öppna sina portar för allmänheten.

Som besökare på Malmöhus har ni alltså fått uppleva mötet med ett snart ett- och ett halvt sekel gammalt museum. Ni har också förhoppningsvis märkt historiens vingslag över den vattenomflutna holmen mitt inne i dagens storstad. Dessutom hoppas vi som arbetar på museet, att ni fått behållning av ert besök och gärna återvänder till kungarna Erik, Christian och Fredriks gamla hemvist.

Malmö museum hade år 1976 284.875 besökare, ett antal som gör museet till ett av Sveriges mest besökta. Kanske beror detta på att museet inom en och samma administration täcker så många olika intresseområden. Här finnes den naturhistoriska avdelningen med exempelvis sitt populära akvarium. Den konsthistoriska avdelningen kan uppvisa prov på äldre konsthantverk och dräktskick, men också på moderna konstnärers alster. Under denna avdelning sorterar också den stora myntsamlingen och den etnografiska samlingen. Slottsbyggnaderna, hantverksgatorna och de militärhistoriska samlingarna tillhör den stadshistoriska avdelningen, en avdelning som också bedriver omfattande utgrävningsverksamhet. Slutligen ligger utanför själva slottsområdet den tekniska museiavdelningen, till vilken också räknas ett större vagnmuseum.

FÖR ER SOM VILL VETA MERA:

Berlin K: Malmöhus slotts forntid och framtid. Finn. Utgiven av Lukasgillet i Lund 1928.

Fischer E: Museets uppkomst och utveckling. Malmö museum 1841—1941. Malmö 1941.

Kalling S: Malmöhus. Nordvästra kanontornet. Aktuellt från Malmö Museum. 1959:4.

Kalling S: Malmöhus och Malmö kastell. SDS årsbok 1960.

Kalling S: Nya tyghuset i bastion Banér. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1966.

Larsson H E: Vägledning genom Malmö Museum. Malmö 1908.

Lekholm C G: Det äldsta Malmöhus. Årsboken Kring Malmöhus. Malmö 1970.

Lundberg E: Die Restaurierung des Schlosses Malmöhus. Die Denkmalpflege. Wien und Berlin 1931.

Lundberg E: Malmöhus och dess restaurering. Skånska föreningen för byggnadskultur. Årsbok 1932.

Malmöhus slott och dess historia. Ett fängslande föredrag inför väldiga åhörarskaror. Artikel i SDS 26.3 1915.

Malmöhus återuppstår som senmedeltida borg? Artikel i SDS 4.9 1928.

Malmö Museum och föreningen Malmö Musei Vänner: En redogörelse och ett klarläggande. Malmö 1933.

Sandblad N G: Folkskolorna och Malmö Museum. Malmö folkskolors minnesskrift. Malmö 1942.

FÖRTECKNING ÖVER TRYCKTA OCH OTRYCKTA KÄLLOR OM OCH KRING MALMÖHUS

Andersson H: Hans Canon. Fängelseföreståndare med tragiskt slut. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1974.

Andersson T: Lillöhus i fynd och forskning. Boken om Lillöhus. Kristianstad 1948.

ANMÄRKNINGAR öfver MALMÖ FÄSTNING och CITADELLS beskaffenhet 1770. Avskrift i Malmö museums arkiv.

Bager E: En försvunnen stadsdel. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1938.

„ Ett och annat om brott och straff i gångna tiders Malmö. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1941.

„ Malmö byggnadshistoria till 1820. Malmö stads historia. Malmö 1971.

„ Møntergaarden — slottet före slottet. SDS 7/3 1960.

Berlin K: Malmöhus slott. Byggnadshistorisk beskrivning jämte berättelse över det åren 1919—1922 utförda undersökningsarbetet vid slottet. Otryckt manuskript i Malmö museums arkiv.

„ Malmöhus slott. En vägledning för besökare. Malmö 1922.

„ Malmöhus slotts forntid och framtid. Finn. Utgiven av Lukasgillet i Lund 1928.

Book T: Skånelands befästa städer. Ale 1973:2.

Bricka C F: Kong Fredrik den Andens Ungdomskjaerlighed. København 1873.

Clemensson G: Malmöhus slotts historia. Otryckt manuskript i Malmö museums arkiv.

Engström B: En seglivad sälle. Ett drama och en sorglustig episod på Malmöhus. SDS 16/1 1938.

„ Malmö garnison genom femhundra år. Malmö försvar genom tiderna. Malmö 1944.

Ersgård H: Hyllningsceremonin i Malmö den 16 april 1658. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1958.

„ Malmö eller Landskrona? Malmö Fornminnesförenings årsbok 1960.

Fischer E: Museets uppkomst och utveckling. Malmö museum 1841—1941. Malmö 1941.

Galster G: Jørgen Kock som møntmester. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1956.

Gore-Browne R: Lord Bothwell. London and Glasgow 1937.

Hahr A: Nordiska borgar från medeltid och renässans. Uppsala 1930.

Holmer G: Bakom lås och galler. Några minnesanteckningar från en trettioårig tjänstgöring vid gamla Malmöhus. Stockholm 1909.

Inventarium uppå Malmö — Citadell och Stad Fästning upprättad 1720. Avskrift i Malmö museums arkiv.

Isberg A U: Anteckningar om Malmö stad. Malmö 1876.

Isberg A U: Handbok om Malmö. Malmö 1923.

Jaensson I: Malmö belägring 1677. Årsboken Kring Malmöhus. Malmö 1973—74.

Kalling S: Försvarsverken i Malmö genom tiderna. Malmö försvar genom tiderna. Malmö 1944.

„ Gamla kartor som berättar om Malmö belägring 1677. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1965.

„ Malmöhus. Nordvästra kanontornet. Aktuellt från Malmö museum 1959:4.

„ Malmöhus och Malmö kastell. Sydsvenska Dagbladets årsbok 1960.

„ Nya tyghuset i bastion Banér. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1966.

„ Några iakttagelser vid rivningen av fängelselängorna på Slottsholmen. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1934.

„ Slottsmöllan i Malmö. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1948.

Lagerqvist L O: Sedelförfalskningarna i Malmö fängelse 1845—47. Nordisk numismatisk årsskrift 1959.

Larsson H E: Vägledning genom Malmö museum. Malmö 1908.

Lauring P: Danmark i Skåne. Linköping 1964.

Lekholm C G: Det äldsta Malmöhus. Årsboken Kring Malmöhus. Malmö 1970.

Lindgren G: Malmöhus byggnads historia och framtida användning. Malmö Fornminnesförenings Minnesskrift 1909—1919.

„ Ur Malmöhus byggnadshistoria. Arkitektur och dekorativ konst. Häfte 8. 1907.

Lindskoug O: Berättelse över grävningarna å borggården och i västra källaren vid Malmöhus slott år 1919. Otryckt manuskript i Malmö museums arkiv.

„ Skuggbilder från Malmöhus. Skånska Dagbladet 28/3 1954.

Ljungberg L: ”Vattenkonstnären” Andreas Leikardt och några 1700-tals fästningsplaner över Malmö. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1955.

Ljungfors K: Jörgen Kock, Malmö och grevefejden. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1941.

Lundberg E: Byggnadskonsten i Sverige 1400—1650. Stockholm 1948.

„ Die Restaurierung des Schlosses Malmöhus. Die Denkmalpflege. Wien und Berlin 1931.

„ Herremannens bostad. Studier över nordisk och allmänt västerländsk bostadsplanläggning. Stockholm 1935.

„ Malmöhus. Ord och Bild 1932.

„ Malmöhus och dess restaurering. Fornvännen XXV. 1930.

„ Malmöhus och dess restaurering. Skånska föreningen för byggnadskultur. 1932.

Madsen M: En beskrivning av Malmö från 1500-talet. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1939.

Malmö museum och föreningen Malmö Musei Vänner: En redogörelse och ett klarläggande. Malmö 1933.

Malmöhus slott och dess historia. Ett fängslande föredrag inför väldiga åhörarskaror. SDS 26.3 1915.

Malmöhus återuppstår som senmedeltida borg? SDS 4.9 1928.

Malmö slotts brand. Ett fyrtioårsminne. SDS 5.9 1910.

Mannerhult E: Mordbranden på Malmöhus. Ett 80-årsminne. Skånska Dagbladet 4/9 1950.

Mathiesen A H: Indberetning og Opmaalinger av Malmöhus år 1901—05. (Förvaras på Nationalmuseet, Khvn).

„ Undersøgelser og Udgravninger af Malmøhus Slot, Malmø. 1901—05. Otryckt manuskript i Malmö museums arkiv.

Minnenas Malmö: Resenärer. Sydsvenska Dagbladets årsbok 1974.

Norn O: Christian III:s borge. København 1949.

Olsson P A: Skånes herreborgar ur synpunkt av de fortifikatoriska anordningarnas betydelse för arkitekturen. Lund 1922.

Person E: Myntmästarna i Malmö 1444—1512. Numismatiska Forenings Medlemsblad XII.

„ ”Møntergaarden” i Malmö. Numismatiska Forenings medlemsblad. Bind XIV nr 5. 1934.

„ Några anteckningar om Malmösläkten Dringenberg. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1934.

Persson H: När Malmöhus var centralfängelse. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1950.

Rosborn S: Den dolda borgen. Vårt Malmö. Våren 1976.

Rousell A: Danmarks Middelalderborge. København 1942.

Sandblad N G: Folkskolorna och Malmö museum. Malmö folkskolors minnesskrift. Malmö 1942.

„ Malmöhus och dess historia. Malmö museum 1841—1941. Malmö 1941.

„ Malmö stadsbild genom tiderna. Malmö genom 600 år. Malmö 1940.

„ Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. Skånsk senmedeltid och renässans 2. Lund 1949.

Schäfer D: Die Recesse der Hansa-Tage. Burg b Magdeburg 1929.

Stoltz C-A: Malmöhus slott. Otryckt manuskript från år 1928 i Malmö museums arkiv.

Troels-Lund: Dagligt liv i Norden på 1500-talet. Stockholm 1934.

Troels-Lund: Mogens Hejnesøn. Et tidsbillede fra det sexstende aarhundrede. København og Kristiania 1911.

Tuulse A: Borgar i västerlandet. Stockholm 1952.

Unger G: Malmö som örlogsbas åren 1805—14. Malmö försvar genom tiderna. Malmö 1944.

Wanscher V: Christian 4.s bygninger. København 1937.

Weibull L: Malmö stads urkundsbok. Malmö 1901.

Widding L: Svenska äventyr. Uppsala 1975.

Wrangel E: Malmö stad ur byggnadshistorisk synpunkt. Malmö I. Malmö 1914.

Wåhlin H: Tiggarmunkarnas kloster och kapell i Malmö. Malmö Fornminnesförenings årsbok 1933.

Åberg A: Kungaslott och adelsborgar från Vasatiden. Stockholm 1966.

MALMÖHUS

Det var en gång ett kastell med tinnar och torn, byggt på befallning av en mäktig unionskung. Men tidens tand kom att sätta sina spår i dess murar. Genom inbördeskrig, brand och annat otyg har det gamla fästet bytt skepnad många gånger. Dess historia från danskt riksfäste till svenskt centralfängelse är mångfacetterad och spännande.

Det var en gång ett litet privatmuseum, inhyst i gården på bilden nedan. Några uppstoppade djur och några skänkta kuriosaföremål, det var allt. Men det lilla museet skulle komma att bli större, större och åter större. Dess historia har blivit nästan lika fascinerande som Malmöhus.

